

บทที่ ๒

แนวคิดเกี่ยวกับพุทธจริยศาสตร์

จริยศาสตร์เป็นแขนงหนึ่งของปรัชญาที่มุ่งอธิบายเรื่องคุณค่าทางความประพฤติและคุณค่าแห่งชีวิตมนุษย์ ดังนั้น ในบทนี้ ผู้วิจัยจึงต้องการนำเสนอแนวคิดอันได้แก่แนวคิดเกี่ยวกับหลักจริยศาสตร์ ความหมาย ความสำคัญ ขอบเขต ลักษณะของจริยศาสตร์ สาระสำคัญ เกณฑ์การตัดสินคุณค่า เกณฑ์วินิจฉัยความดี-ชั่ว เกณฑ์ วินิจฉัยความดี-ชั่วตามทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) เกณฑ์การตัดสินพุทธจริยศาสตร์ ระดับและเป้าหมายสูงสุดในชีวิต โดยมีขอบเขตแนวคิดตามทัศนะของนักปราชญ์ที่ได้แสดงทัศนะไว้ ดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับหลักจริยศาสตร์

จริยศาสตร์ เป็นศัพท์ภาษาสันสกฤต มาจากคำว่า จรย หรือ จริยะ ซึ่งหมายถึง ความประพฤติและ คำว่า ศาสตร์ ซึ่งหมายถึง ระบบวิชาความรู้ เมื่อรวมคำแล้ว ได้ความว่า ระบบวิชาว่าด้วยความประพฤติ

จริยศาสตร์(Ethics) เป็นสาขาหนึ่งของคุณวิทยา (Axiology) หรือทฤษฎีคุณค่า (Theory of values) คณะอนุกรรมการบัญญัติศัพท์ปรัชญา ได้บัญญัติอรรถวิทยาแทน Axiology แต่ปรากฏว่า คำว่า อรรถวิทยา ไม่ได้รับความนิยมเท่ากับคุณวิทยา กระนั้นคุณวิทยายังมีอีก ๒ สาขาย่อยคือ ตรรกศาสตร์ (Logic) และสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) ศาสตร์ทั้ง ๓ นี้เป็นศาสตร์แห่งการแสวงหาคูณค่าอันเป็นคุณค่าพื้นฐานของมนุษย์ ๓ ประการด้วยกัน คือ ความดี (Good) ความจริง (Truth) และความงาม (Beauty)^๑ โดยในหัวข้อนี้ จะแยกอธิบายตามลำดับหัวข้อได้ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของจริยศาสตร์

ในการศึกษาจริยศาสตร์นี้ มุ่งไปที่ความประพฤติของมนุษย์ ไม่สนใจความประพฤติของสัตว์ เพราะสัตว์ทั้งหลายกระทำการต่าง ๆ ตามสัญชาตญาณ โดยไม่รู้ว่า การกระทำนั้นเป็นความดีหรือความชั่ว ดังนั้นการกระทำของสัตว์เดรัจฉาน จึงไม่อาจจัดเป็นการกระทำทางศีลธรรมได้เช่นเดียวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ การกระทำของเด็ก ๆ บุคคลวิกลจริตและคนปัญญาอ่อน ดังนั้น ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอความหมาย ซึ่งถ้าจะอธิบายความหมายอย่างกว้าง ๆ สามารถแยกได้ ๒ ความหมาย ดังนี้

๑) ความหมายตามรูปศัพท์ ในภาษาอังกฤษมีคำสองคำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน ได้แก่คำว่า moral ซึ่งมาจากคำภาษาละตินว่า moralis และคำว่า ethics มาจากภาษากรีกว่า ethos ทั้งสองคำมีความหมายเดียวกัน คือ หมายถึงประเพณีหรือวิถีชีวิต ในปัจจุบัน คำว่า moral หมายถึงศีลธรรมและ morality หมายถึง สภาวะทางศีลธรรม ใช้ในความหมายถึงตัวของความประพฤติโดยตรง เช่น ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ความเมตตากรุณา ส่วนคำว่า จริยศาสตร์ ใช้ในความหมายของความรู้ หรือศาสตร์ ที่ศึกษาเกี่ยวกับระบบของความประพฤติ จริยศาสตร์มีลักษณะของการตัดสินคุณค่าทางความประพฤติ การแสวงหาหลักเกณฑ์ของความประพฤติ จริย

^๑ ชัยวัฒน์ อุตพัฒน, จริยศาสตร์, หน้า ๓.

ศาสตร์ จึงมีลักษณะเป็นศาสตร์ที่ศึกษาหลักการ หรือกฎเกณฑ์ที่ไม่ได้มีลักษณะของการเป็นศาสตร์ที่มุ่งอธิบายข้อเท็จจริง ปรากฏการณ์ของข้อเท็จจริง^๒

จริยศาสตร์เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า จริยปรัชญา (Ethical Philosophy) หรือปรัชญาศีลธรรม (Moral Philosophy) คำว่า Moral มาจากคำนามของภาษาละตินว่า Mores ซึ่งหมายถึง Customs (ธรรมเนียมปฏิบัติ) หรือ Habits (นิสัย) คำทั้ง ๒ คือ ศีลธรรมและจริยศาสตร์เป็นไวยากรณ์กัน ด้วยว่า คำทั้ง ๒ นี้ อธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งมีแนวโน้มเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ เพราะได้รับการยอมรับจากกลุ่มชนในสังคม จนกระทั่งปัจจุบันนี้ อาจกล่าวได้ว่า จริยศาสตร์เป็นศาสตร์อิสระจากปรัชญา แยกมาเป็น จริยศาสตร์ศึกษา (Ethical Studies) เนื่องด้วยมีวิธีการและข้อมูลที่เพียงพอต่อการศึกษาร่วมกับสุนทรียศาสตร์ (ซึ่งแยกออกจากปรัชญามาก่อนหน้านี้แล้ว)

อีกอย่างหนึ่ง จริยศาสตร์ว่าด้วยอุปนิสัย และความประพฤติของมนุษย์ เพราะจริยศาสตร์ได้ช่วยตีค่าของมนุษย์โดยมองทางนิสัยใจคอหรืออุปนิสัยและความประพฤติที่แน่นอนตามที่บุคคลนั้นสมควรใจทำ จริยศาสตร์จึงพยายามที่จะศึกษาอุดมการณ์ของชีวิตมนุษย์ แล้วแสดงให้เห็นว่า อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ แม้สิ่งที่เห็นว่าควรทำแล้วก็ต้องหาวิธีต่อไปว่า ควรทำอย่างไร

นักวิชาการหรือหนังสือประเภทตำรา พจนานุกรมและสารานุกรมได้ให้คำนิยามหรือคำจำกัดความของจริยศาสตร์ไว้ดังนี้

เจมส์ เซธ ได้กล่าวไว้ว่า จริยศาสตร์ คือ ศาสตร์ว่าด้วยหลักแห่งความประพฤติและหลักเกณฑ์แห่งความประพฤติว่า อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ

มูฮิต กล่าวว่า จริยศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยพฤติกรรมในแบบพื้นฐานแห่งการตัดสินใจในที่สุดของหน้าที่ของจริยศาสตร์ก็คือ การให้กฎเกณฑ์ที่แน่นอนแก่พฤติกรรม ไม่ว่าพฤติกรรมนั้นจะถูกหรือผิด^๓

บุญมี แท่นแก้ว ได้ให้ทัศนะไว้ว่า จริยศาสตร์เป็นวิชาที่กล่าวถึงแนวทางความประพฤติที่เหมาะสมกิริยาที่ควรประพฤติ จริยศาสตร์บางที่เรียกว่า จริยปรัชญา เป็นวิชาที่กล่าวถึง แนวทางความประพฤติที่เหมาะสม กิริยาที่ควรประพฤติ ที่เรียกว่า จริยปรัชญา เพราะเป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาที่กล่าวถึง การประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ว่า อย่างไรดี อย่างไรชั่ว อย่างไรถูกหรือผิด อันเป็นศาสตร์ว่าด้วยความประพฤติทั้งที่เป็นมาตรฐานและทฤษฎีเกี่ยวกับความประพฤติด้วย โดยเริ่มต้นศึกษาปัญหาเกี่ยวกับคุณประโยชน์ ความดี ความชั่ว เป็นต้น ส่งเสริมให้ประพฤติในหลักศีลธรรม เพื่อแสดงให้เห็นว่าอะไร เป็นคุณค่าที่ควรสร้างให้เกิดมี การประพฤติอย่างไรจึงเป็นการประพฤติดี อะไร

^๒ พระมหากันต์ วุฒินวโส (มโนวัฒน์), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องเกณฑ์การตัดสินใจทางจริยธรรมในจริยศาสตร์ของค่านักบวชในพุทธจริยศาสตร์ตามพระคัมภีร์ของพระพุทธเจ้า (ป.อ.ปยุตโต)”, **ปรัชญาพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๒.

^๓ ชัยวัฒน์ อุตพัฒน์, **จริยศาสตร์**, หน้า ๔.

เหตุนี้ จริยศาสตร์จึงมุ่งไปที่ความดีเลิศแห่งชีวิตของมนุษย์ ความถูกต้องและกฎต่าง ๆ นั้น เป็นเพียงอุบายเพื่อเข้าถึงจุดหมายเท่านั้น^๗

แมคเคนซี (Mackenzie) : จริยศาสตร์ คือการศึกษาถึงความประพฤติว่าอะไรถูกหรือดี (Ethics may be defined as the study of what is right or good in conduct) เขาขยายความว่า จริยศาสตร์เป็นทฤษฎีทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับความประพฤติและพิจารณาการกระทำของมนุษย์ในส่วนที่เกี่ยวกับความถูกหรือความผิด พร้อมทั้งแนวโน้มของการกระทำ ซึ่งจะนำไปสู่ความดีหรือความชั่ว

คำว่า ถูก มาจากภาษาละตินว่า Rectus แปลว่า เป็นไปตามกฎ (According to rule) อาทิเช่น เมื่อเราพูดว่า ความประพฤตินั้นถูก เราหมายถึงว่า ความประพฤตินั้นเป็นไปตามกฎ คำว่าดี มาจากภาษาเยอรมันว่า gut แปลว่ามีคุณค่าหรือมีประโยชน์สำหรับจุดหมายปลายทางหรืออุดมคติบางประการ (valuable or serviceable for some end or ideal) อาทิเช่น เมื่อเราพูดว่าความประพฤตินั้นดี เราหมายถึงว่า ความประพฤตินั้นมีประโยชน์ เพื่อจุดหมายปลายทางหรืออุดมคติที่เราเห็นพ้องด้วย เหมือนกับว่ายาดี หมายถึงว่า ยานั้นมีประโยชน์สำหรับรักษาโรค คำว่า ดีที่แท้จึงมิได้ใช้เพื่อหมายถึงว่าเป็นวิธีการที่นำไปสู่จุดหมายปลายทาง แต่ใช้เพื่อหมายถึงว่าเป็นจุดหมายปลายทางในตัวของมันเอง^๘

ตามนัยนี้ จริยศาสตร์จึงแบ่งเป็น ๒ ชนิด คือ

๑) จริยศาสตร์เกี่ยวกับกฎ (Legal Ethics) จริยศาสตร์ชนิดนี้ เน้นแนวความคิดเรื่องความถูกหรือกฎ ทั้งที่เป็นกฎภายนอก (กฎของเผ่าชน กฎของสังคม กฎของรัฐ กฎของพระเจ้า) และกฎภายในคือ กฎของมโนธรรม

๒) จริยศาสตร์เกี่ยวกับจุดหมายปลายทาง (Teleological Ethics) จริยศาสตร์ชนิดนี้ เน้นจุดหมายปลายทางหรืออุดมคติ (ความดีสูงสุด) อาทิเช่น ความสุข ความหลุดพ้น ปัญญา

เค. เอ็น. ชยติลเลเก (K.N. Jayatilleke) : จริยศาสตร์ศึกษาเกี่ยวกับ ความประพฤติของมนุษย์และศึกษาเกี่ยวกับปัญหาที่ว่าด้วยความดีและความชั่วคืออะไร ความถูกและความผิดคืออะไร ความยุติธรรมคืออะไร และหน้าที่ พันธะและสิทธิคืออะไร

A Manual of Ethics : จริยศาสตร์ หมายถึง ศาสตร์เกี่ยวกับนิสัยของมนุษย์ (Ethics means the science of habits of men.)

A Manual of Ethics : จริยศาสตร์เป็นศาสตร์ว่าด้วยความถูกและความผิดของความประพฤติ (ของมนุษย์) (Ethics is the science of rightness and wrongness of conduct)

พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ - ไทย : จริยศาสตร์หมายถึง ปรัชญาสาขาหนึ่ง ที่ว่าด้วยการแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ แสวงหาเกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติของมนุษย์ว่าอย่างไรถูก ไม่ถูก ดีไม่ดี ควรไม่ควร และพิจารณาปัญหาเรื่องสถานภาพของค่าทางศีลธรรม^๙

^๗ ชัยวัฒน์ อัดพัฒน, จริยศาสตร์, หน้า ๔.

^๘ ชัยวัฒน์ อัดพัฒน, จริยศาสตร์, หน้า ๕.

^๙ กิริติ บุญเจือ, จริยศาสตร์สำหรับผู้เริ่มเรียน, หน้า ๓.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒: จริยศาสตร์ หมายถึง ปรัชญาสาขาหนึ่งว่าด้วยการแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ แสวงหาเกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติของมนุษย์ว่า อย่างไรถูก ไม่ถูก ดีไม่ดี ควรไม่ควรและพิจารณาปัญหาเรื่องสถานภาพของค่าทางศีลธรรม^{๑๐}

Webster's New World Dictionary : จริยศาสตร์เป็นการศึกษาเกี่ยวกับมาตรฐานของความประพฤติ และการตัดสินทางศีลธรรม ระบบหรือประมวลศีลธรรมของบุคคลแต่ละคน ศาสนาแต่ละศาสนา กลุ่มแต่ละกลุ่ม อาชีพแต่ละอาชีพ ฯลฯ ปรัชญาศีลธรรมก็เรียก

Longman Dictionary on Contemporary English : จริยศาสตร์คือกฎทางศีลธรรมหรือหลักของความประพฤติ ให้ตัดสินใจว่า อะไรถูกและอะไรผิด

Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English : จริยศาสตร์คือศาสตร์ที่ว่าด้วยศีลธรรม (Ethics : Science that Deals with morals.)

The New Encyclopedia Britannica Volume 4:จริยศาสตร์เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ปรัชญาศีลธรรม หมายถึง สาขาที่ศึกษาเกี่ยวกับความดีและความชั่ว ความถูกและความผิดในทางศีลธรรมคืออะไร^{๑๑}

สรุปแล้ว จริยศาสตร์ตามความหมายนี้ จึงหมายถึง ศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องของความดี ความชั่ว อะไรถูก อะไรผิด อะไรควร อะไรไม่ควร ซึ่งเป็นการเน้นในเรื่องความประพฤติของมนุษย์เป็นสำคัญ

๒) ความหมายตามการใช้ จะพิจารณาจากการใช้วิถีชีวิตในสังคม ดังนี้

(๑) เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตหรือเป็นวิถีทางของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ความหมายของจริยศาสตร์ลักษณะนี้ ปรากฏออกมาในรูปแบบของศาสนาต่าง ๆ เช่น พระพุทธศาสนา ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ศาสนาฮินดู เป็นต้น แต่ละศาสนาจะมีข้อกำหนดว่าอะไรคือ จุดมุ่งหมายสูงสุดหรือเป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ แนวทางปฏิบัติเพื่อไปให้ถึงจุดมุ่งหมายของชีวิตเป็นอย่างไร หลักจริยธรรมและข้อพึงละเว้นทางความประพฤติ เป็นอย่างไร จริยศาสตร์ตามความหมายนี้ จึงเป็นการจัดรูปแบบหรือแนวทางดำเนินชีวิตที่ต่างกัน

(๒) เป็นประมวลกฎเกณฑ์ความประพฤติเฉพาะกลุ่มวิชาชีพหรือบุคคลในสถาบันต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าดำรงไว้ซึ่งเกียรติคุณของชีวิต ทำให้เป็นที่ยอมรับและได้รับความเชื่อถือไว้วางใจจากสังคม จริยศาสตร์ที่ใช้ในความหมายนี้ ได้แก่ เรื่องจรรยาบรรณของวิชาชีพต่าง ๆ เช่น จรรยาบรรณแพทย์ จรรยาบรรณพยาบาล จรรยาบรรณนักกฎหมาย เป็นต้น ความหมายของจริยศาสตร์ข้อนี้ มุ่งเน้นที่รูปแบบของความประพฤติ

(๓) เป็นชื่อสาขาหนึ่งของวิชาปรัชญา คือ สาขาที่เรียกว่า คุณวิทยา ศึกษาเกี่ยวกับคุณค่า ประเพณีของคุณค่า สถานะการที่อยู่ของคุณค่าและกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวกับคุณค่าจริยศาสตร์ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าความประพฤติ การกระทำของมนุษย์ การแสวงหาหลักเกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติของมนุษย์ว่าอย่างไรถูก ไม่ถูก ดี ไม่ดี ควร ไม่ควร และการแสวงหาคำตอบเรื่อง

^{๑๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๙๑.

^{๑๑} กীরติ บุญเจือ, จริยศาสตร์สำหรับผู้เริ่มเรียน, หน้า ๓.

ความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ เป็นการศึกษาที่ใช้เหตุผลเป็นพื้นฐานสำคัญในการโต้แย้งกันทางความคิด จริยศาสตร์ตามความหมายนี้ อาจจะไม่มิลักษณะของการให้คำตอบแบบเด็ดขาด และอาจจะไม่มิลักษณะของการจูงใจหรือห้ามปราม แต่จะมีลักษณะของการเสนอความคิดเห็น การให้เหตุผล ซึ่งย่อมแล้วแต่การไตร่ตรองด้วยวิจารณญาณของผู้ศึกษา ที่จะนำไปใช้ให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริง และปัญหาที่เผชิญในการดำเนินชีวิต กล่าวได้ว่า เป็นการศึกษาแนวความคิดของนักปรัชญาสำนักต่าง ๆ ที่ให้คำตอบต่อปัญหาดังกล่าวข้างต้นไว้หลายแนวทางด้วยกัน^{๑๒}

จากการให้ความหมายของจริยศาสตร์ ไม่ว่าจะอธิบายในความหมายตามรูปศัพท์หรือความหมายตามการใช้ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจุดสำคัญก็คือ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความประพฤติของมนุษย์และกฎเกณฑ์ที่จะนำมาตัดสินปัญหาบางประการ

๒.๑.๒ ความสำคัญของจริยศาสตร์

หลักเกณฑ์สำคัญของจริยศาสตร์ คือเป็นวิชาที่ทำให้คนมีจิตใจสูง มีความเอื้ออาทรต่อผู้อื่น มีความประพฤติดี เว้นสิ่งที่ควรเว้น ทำสิ่งที่ควรทำ แสวงหาคำตอบว่า อะไรดี อะไรชั่ว วิเคราะห์เบื้องต้นแห่งพฤติกรรมมนุษย์ว่า เขาประพฤติเช่นนั้น เพราะอะไร มีอะไรอยู่เบื้องหลังแห่งการกระทำนั้น จริยศาสตร์ จึงเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยอุดมคติทางศีลธรรม นิสย อุปนิสยและอธยาศัย เป็นส่วนภายในของคน รู้สิ่งเหล่านี้ได้จากความประพฤติที่ปรากฏออกมาทางกาย วาจา จริยศาสตร์จึงเป็นศาสตร์ที่พูดถึงความดีอันสูงสุดของมนุษย์เท่าที่มนุษย์จะมีได้ จะขึ้นให้ถึงได้ ให้เลือกทำสิ่งที่มีคุณค่าเหนือกว่า เมื่อมีสิ่งที่มีคุณค่าด้วยกันหลาย ๆ อย่าง ดังนั้น จริยศาสตร์ จึงเป็นวิชาที่ว่าด้วยความถูก ความผิด ความดี ความชั่ว และวิเคราะห์ถึงความดีสูงสุด ความดีตามอุดมคติ ไม่ใช่ความดีของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเห็นว่าดี แต่ต้องการให้เป็นความดีสากลที่เรียกว่า Objective good นั่นเอง

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาตามขอบเขตของการศึกษาด้านจริยศาสตร์แล้ว อาจกล่าวได้ว่า จริยศาสตร์เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาที่ศึกษาเกี่ยวกับคุณค่า การกระทำของมนุษย์ (Value in human conduct) โดยมีเหตุผลเป็นพื้นฐานในการโต้แย้ง อีกนัยหนึ่ง จริยศาสตร์ คือวิชาที่ใช้วิธีการทางปรัชญา (การใช้เหตุผล) ศึกษาเกี่ยวกับจริยธรรม^{๑๓}

จึงอาจกล่าวได้ว่า จริยศาสตร์เป็นศาสตร์เกี่ยวกับความประพฤติที่เป็นนิสยของมนุษย์และศึกษาปัญหาที่ว่าด้วย อะไรควรเว้น อะไรควรทำ อะไรผิด อะไรถูก อะไรดี อะไรชั่ว โดยพิจารณาปัญหาสำคัญในขอบเขตของจริยศาสตร์ ดังนี้ ๑) อะไร คือความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์หรือจุดมุ่งหมายของชีวิตมนุษย์ ๒) อะไร คือมาตรการทางจริยศาสตร์ หรือเกณฑ์การตัดสินความประพฤติ การกระทำของมนุษย์ ๓) ความหมายของค่าทางจริยศาสตร์ คือ ดี ชั่ว ผิด ถูก ควร ไม่ควร และบ่อเกิดค่าทางจริยศาสตร์

เมื่อจริยศาสตร์ เป็นเรื่องที่ว่าด้วยความประพฤติของมนุษย์ ผู้วิจัยเห็นว่า จริยศาสตร์มีความสำคัญต่อสังคมมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง เพราะจริยศาสตร์ครอบคลุมถึงพฤติกรรมของมนุษย์ที่ใช้ชีวิต

^{๑๒} พระมหากันต์ วาฑฒนวิโส (มโนวัฒน์), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องเกณฑ์การตัดสินทางจริยธรรมในจริยศาสตร์ของค่านักกับในพุทธจริยศาสตร์ตามทรรศนะของพระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต)”, หน้า ๙.

^{๑๓} วศิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, หน้า ๑๘.

อยู่ในสังคม ในทุกอาชีพ ซึ่งบางครั้งก็เรียกกันว่า จรรยาบรรณ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ในระดับใดก็ตาม ย่อมต้องอาศัยจรรยาบรรณเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมให้อยู่ในกรอบ ระเบียบของสังคม ซึ่งผู้วิจัยแยกพิจารณาได้ดังนี้ ๑) ในทางตรง มนุษย์สามารถเรียนรู้ถึงพฤติกรรมที่ควรหรือไม่ควรและรู้ว่า สิ่งใดถูก สิ่งใดผิด สิ่งใดดี สิ่งใดไม่ดี ๒) ในทางอ้อม ส่งผลในการแสดงออกทางพฤติกรรม ซึ่งมนุษย์ได้กำหนดเป็นจรรยาบรรณ หรือข้อควรประพฤติหรือจริยธรรม เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ให้อยู่ในระเบียบ กฎเกณฑ์ของสังคม ดังนั้น ในแง่ความสำคัญของจริยศาสตร์ การกระทำของมนุษย์ จึงมีความสัมพันธ์กับกฎต่าง ๆ หรือหลักทั่ว ๆ ไปที่สอดคล้องกับสิ่งที่มนุษย์ควรปฏิบัติ เพื่อบรรลุจุดประสงค์นี้

๒.๑.๓ ขอบเขตและลักษณะของจริยศาสตร์

จริยศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยความประพฤติเป็นหลัก เหตุนี้ จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะทำความเข้าใจในเรื่องของขอบเขตและลักษณะของจริยศาสตร์ โดยเบื้องต้นให้ทราบเกี่ยวกับจริย-ศาสตร์ว่า จริยศาสตร์มีขอบเขตในการศึกษาเกี่ยวกับอะไร ซึ่งพอสรุปได้ ดังนี้

๑) ขอบเขตของจริยศาสตร์

การศึกษาเรื่องคุณค่าทางจริยศาสตร์อันเกี่ยวเนื่องกับพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ สามารถพิจารณาตามขอบเขตของจริยศาสตร์ที่พยายามศึกษาหาคำตอบใน ๓ ประเด็น ดังนี้

(๑) คุณค่าการกระทำของมนุษย์ เป็นการศึกษาความหมายของค่าทางจริยธรรมหรือ อันได้แก่ ดี ชั่ว ถูก ผิด ควร ไม่ควร และศึกษาบ่อเกิดของค่าทางจริยธรรมที่เรียกว่าอภจริยศาสตร์ (Meta ethics) ซึ่งปัญหาดังกล่าวนี้นับถึงธรรมชาติของค่าทางจริยธรรม คือ

- การศึกษาว่าคุณค่ามาจากไหน และมีความสำคัญอย่างไร
- คุณค่าการกระทำ ความประพฤติ พฤติกรรมของมนุษย์ที่ดีชั่ว ถูกผิด ควรไม่ควรเป็น

แบบใด

- ดีชั่ว ถูกผิดคืออะไร สามารถนิยามได้หรือไม่ ถ้านิยามได้จะนิยามว่าอย่างไร
- ความดี ความชั่วมีอยู่จริงหรือเป็นเพียงกฎเกณฑ์ที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อการอยู่ร่วมกัน

อย่างสันติสุขในสังคม

- และถ้าหากความดีชั่ว ถูกผิดมีอยู่จริงแล้วมีลักษณะเป็นอย่างไร

(๒) เกณฑ์ตัดสินคุณค่าการกระทำของมนุษย์ เป็นการศึกษาหลักหรือมาตรการที่ใช้ตัดสินพฤติกรรม หรือการกระทำอย่างหนึ่งว่าดีชั่ว ถูกผิด อีกนัยหนึ่งคือ เป็นการศึกษาว่า เมื่อคน ๆ หนึ่งกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือเมื่อตกอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว จะใช้หลักหรือมาตรการอะไรมาตัดสินว่าการกระทำนั้นถูกหรือผิด และมีเหตุผลอย่างไรที่ใช้หลักหรือมาตรการนั้นมาตัดสิน อีกทั้ง มนุษย์นำสิ่งใดมาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินความถูก ความผิด หากมิได้เอาความรู้สึกส่วนตัว กฎหมาย จารีต ประเพณี หรือความเชื่อมาตัดสิน แล้วมีเหตุผลอะไรมาเป็นมาตรฐานรองรับในการตัดสินในเรื่องนั้น ๆ ว่าดีชั่ว ถูกผิด และมีเกณฑ์ตัดสินคุณค่าที่แน่นอนตายตัวหรือไม่

(๓) อุดมคติหรือเป้าหมายสูงสุดของชีวิต คือการศึกษาว่า ชีวิตมนุษย์เกิดมาเพื่ออะไร ชีวิตที่ดีหรือชีวิตที่ประเสริฐที่มนุษย์ควรแสวงหาควรเป็นชีวิตแบบใด มนุษย์ควรใช้ชีวิตอย่างไรจึงคุ้มค่าของ

การเกิดมาเป็นมนุษย์ อะไรคือความดีสูงสุดซึ่งมนุษย์ควรประพฤติปฏิบัติ หรืออุดมคติอันสูงสุดของมนุษย์ควรเป็นเช่นไรและมนุษย์ควรจะประพฤติปฏิบัติตนอย่างไรจึงจะบรรลุถึงอุดมการณ์นั้นได้^{๑๔}

ตามทัศนะของนักการศึกษาไทย ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับขอบเขตของจริยศาสตร์ ดังนี้

(๑) ศึกษาถึงเรื่องหน้าที่ของมนุษย์ โดยถือว่า มนุษย์ทุกคนเกิดมาไม่ว่าชายหรือหญิง เด็กหรือผู้ใหญ่ ล้วนแล้วแต่มีหน้าที่ที่จะต้องทำและรับผิดชอบด้วยกันทั้งสิ้น เช่น บิดามารดามีหน้าที่เลี้ยงดูบุตรและอบรมสั่งสอนบุตรแต่ในทางที่ดี ส่วนบุตรก็มีหน้าที่เลี้ยงดูท่านเป็นการตอบแทน เชื่อฟังคำสั่งสอนของท่านและปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ แทนท่านได้ เป็นต้น

(๒) ศึกษาถึงความดีอันสูงสุด ความดีสูงสุดในที่นี้หมายถึง ความเหมาะสมในหน้าที่ที่พึงกระทำก่อน หรือหน้าที่เฉพาะหน้าที่ที่สำคัญกว่า ความรู้สึกต่อความเหมาะสมในหน้าที่นี้ จะเป็นแรงผลักดันให้เรารีบทำหน้าที่เฉพาะหน้าที่ก่อนหน้าที่อื่น เช่น เมื่อมีหน้าที่หลายอย่างเกิดขึ้นพร้อมกัน ไม่อาจทำหน้าที่พร้อมกันได้ ต้องเลือกทำสิ่งที่มีคุณค่าดีกว่า สูงกว่า ในเมื่อมีสิ่งอันมีคุณค่าด้วยกันหลาย ๆ อย่าง ตัวอย่างนักศึกษาคนหนึ่ง มีหน้าที่เรียนหนังสือและกำลังจะเข้าสอบไล่ปลายปี ซึ่งเป็นภาคสุดท้ายของการศึกษา เขาได้รับข่าวจากทางบ้านว่า “พ่อกำลังป่วยหนัก ขอให้รีบกลับบ้านด่วน” เขาจะอย่างไรดี ความเหมาะสมในเรื่องหน้าที่อันสูงสุด จึงกำหนดได้โดยความดีอันสูงสุดของหน้าที่ที่สูงกว่า หน้าที่ที่สูงกว่าในที่นี้ก็คือ “การพยาบาลพ่อซึ่งกำลังป่วยหนัก” ส่วนการสอบนั้น ถือว่าเป็นหน้าที่สำคัญรองลงมา ดังนั้น จริยศาสตร์ จึงเป็นศาสตร์แห่งความดีสูงสุดและเป็นเรื่องของอุดมคติในชีวิตของมนุษย์

(๓) ศึกษาถึงอุดมการณ์อันสูงสุดของชีวิตมนุษย์ โดยแสดงให้เห็นว่า อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ เช่น การเสียสละชีพเพื่อรักษาไว้ซึ่ง ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ การเสียสละชีพเพื่อรักษาสถาบันเหล่านี้ ถือว่าเป็นอุดมการณ์อันสูงสุดของประชาชนชาวไทย และในอุดมการณ์ของลูกเสือก็มีว่า เสียชีพอย่าเสียสัตย์ โสกราตีส นักปรัชญาที่มีชื่อเสียงของกรีก ยอมดื่มยาพิษ เพื่อรักษาเหตุผลหรืออุดมการณ์ ซึ่งในกาลต่อมาได้มีคำกล่าวเปรียบเทียบกับ ยอมเป็นโสกราตีสที่ผอมโซ ดีกว่าเป็นคนโง่งที่อ้วนพี (คือเป็นคนมีเหตุผลและรักษาอุดมการณ์) เหตุนี้ อุดมการณ์ในชีวิต จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ทุกคนควรปลูกฝังอบรมให้เกิดขึ้น^{๑๕}

ดังนั้น กรอบหรือขอบเขตของจริยศาสตร์ จึงต้องพิจารณา ดังต่อไปนี้

๑) อะไร คือ ความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ หรือจุดมุ่งหมายของชีวิตมนุษย์

๒) อะไร คือมาตรการทางจริยศาสตร์หรือเกณฑ์ตัดสินความประพฤติการกระทำของมนุษย์

๓) ความหมาย คือ ดี ชั่ว ผิด ถูก ควร ไม่ควร และบ่อเกิดค่าจริยศาสตร์^{๑๖}

^{๑๔} แหล่งที่มา : <http://www.the-artelement.com/v2/board/viewtopic.php?p=3842> (๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๔)

^{๑๕} ชัยวัฒน์ อัตพัฒน, จริยศาสตร์, หน้า ๓๓.

^{๑๖} พระมหากันต์ วทณนวิโส (มโนวัฒน์), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องเกณฑ์การตัดสินทางจริยธรรมในจริยศาสตร์ของค่านักกับในพุทธจริยศาสตร์ตามพระคัมภีร์ของพระพุทธเจ้า”, หน้า ๑๑.

๒) ลักษณะของจริยศาสตร์

ถ้าจะกล่าวถึงลักษณะของจริยศาสตร์แล้ว จริยศาสตร์จึงเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยอุดมคติอันสูงสุด ที่มีความสัมพันธ์อยู่กับชีวิตมนุษย์ จริยศาสตร์กล่าวถึงลักษณะที่ดีหรือเลวแห่งความประพฤติของมนุษย์ โดยเปรียบเทียบความประพฤตินั้นกับความดีเลิศทั้งหลาย และยังบ่งถึง ความดี ความชั่ว ความถูก ความผิด ธรรมและอธรรมที่แตกต่างของมนุษย์ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า จริยศาสตร์เป็นกฎเกณฑ์แห่งความประพฤติของมนุษย์^{๑๗} ดังนั้น ลักษณะของจริยศาสตร์จึงเป็นเรื่องที่มีวัตถุประสงค์ ๒ ระดับ คือ ๑) เพื่อจัดระเบียบสังคม ๒) เพื่อเป็นอุปกรณ์ในการพัฒนาจิตใจ อานิสงส์โดยรวมแห่งจริยศาสตร์จึงมองเห็นได้จากความเรียบร้อยสวยงามของสังคม ซึ่งทำให้สังคมมีความผ่องใสทางจิต ผู้สํารวมในจริย-ศาสตร์ก็มีพื้นฐานมาจากจิตที่เข้มแข็ง เป็นบันไดในการพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น^{๑๘}

๒.๑.๔ แนวคิดเกี่ยวกับเป้าหมายสูงสุดในชีวิตตามหลักจริยศาสตร์

ในหัวข้อนี้ จะกล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับเป้าหมายสูงสุดในชีวิตตามหลักจริยศาสตร์ ซึ่งปัญหาเรื่องเป้าหมายสำคัญสำหรับมนุษย์ ในทางจริยศาสตร์ เรียกว่า Summum Bonum ซึ่งอาจศึกษาได้จาก ๓ ทฤษฎี คือ สุขนิยม อสุขนิยม และ มนุษยนิยม ซึ่งแต่ละทฤษฎีก็มีแนวคิดในเรื่องนี้แตกต่างกันออกไป ดังนี้

๑) สุขนิยม (Hedonism) สุขนิยม คือ ทฤษฎีทางจริยศาสตร์ที่มีแนวคิดว่าการมีความสุขทางประสาทสัมผัสเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตที่มนุษย์ควรแสวงหา ไม่มีสิ่งใดที่มนุษย์ต้องการนอกจากความสุข ดังนั้น ความสุขตามทัศนะของสุขนิยม จึงเป็นความสุขแบบอิงอาศัยเนื้อหนังมังสา และการแสวงหาความสุขของมนุษย์ ก็มี ๒ ด้าน คือ ด้านแสวงหาสภาพความเจ็บปวด มีความทุกข์และด้านแสวงหาความรู้สึกละเอียดสบาย ซึ่งลักษณะโดยทั่วไปของแนวคิดสุขนิยม มีดังนี้คือ ๑) เน้นความสุขทางกายว่า เป็นสิ่งที่ดีที่สุด ๒) ถือว่าความสุขจบในตัวเอง มิได้เป็นมรรควิธีนำไปสู่สิ่งอื่นต่อไปอีก ๓) ความสุขเป็นสิ่งสุดท้ายที่มนุษย์แสวงหา เป็นเป้าหมายที่แสวงหา ๔) การกระทำที่มีคุณค่าทางจริยธรรม เป็นมรรควิธีให้ได้มาซึ่งความสุขโดยมีความทุกข์น้อยที่สุด^{๑๙}

แนวคิดทฤษฎีสุขนิยม แบ่งออกเป็น ๒ แนวคิดย่อย คือ

(๑) สุขนิยมแบบอัตนิยม (Egoistic Hedonism) แนวคิดสุขนิยมแบบนี้ เน้นความสุขทางประสาทสัมผัสของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ โดยสอนว่า บุคคลควรแสวงหาความสุขทางกายได้แก่ตัวเองให้มากที่สุด โดยไม่ต้องคำนึงถึงบุคคลอื่น หน้าที่อันจะพึงมีต่อผู้อื่นก็ต่อเมื่อสามารถจะนำความสุขมาสู่ตัวเอง ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อม ถ้าไม่อาจนำความสุขมาให้ตนเลย ก็ไม่จำเป็นต้องไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผู้อื่น นักคิดที่เป็นตัวแทนของสุขนิยมแบบนี้ เช่น

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖.

^{๑๘} พระมหาสมจินต์ สมมาปณโณ, พุทธปรัชญา สารและพัฒนาการ, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : กรุงเทพมหานคร, ม.ป.ป.), หน้า ๕๖.

^{๑๙} พระเทวินทร์ เทวินโท, แก่นพุทธจริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร :ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๔๘.

อริสตีปปัส (Aristippus) ซึ่งเป็นนักคิดสุขนิยมคนแรกในประวัติปรัชญา เป็นผู้ให้กำเนิดลัทธิไซเรนอิก (Cyrenaicism) เขามีแนวคิดที่ว่า ความสุขสบายคือสิ่งเดียวที่ควรแสวงหา สิ่งทุกอย่างจะถือว่า ดี วัตกันด้วยความสุข ซึ่งหมายถึง ความสุขทางกายหรือความสุขทางประสาทสัมผัส และอีกทั้งต้องเป็นความสุขที่กำลังได้รับอยู่ในขณะปัจจุบันเท่านั้น ถือว่าเป็นความสุขที่มีค่ามากกว่าความสุขในความทรงจำในอดีต หรือความสุขที่คาดหวังว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต นอกจากนี้ อริสตีปปัส ยังสอนให้บุคคลหาความสุขแบบเข้มข้นที่สุดด้วย ถ้ายังเข้มข้น ก็ยังมีความสุขมากขึ้น และยังถือว่า ความสุขทางกายหรือความสุขทางประสาทสัมผัสน่าพึงพอใจกว่าหรือมีค่ามากกว่าความสุขทางใจ

เอพิคิวรัส (Epicurus) เป็นนักคิดกรีก ผู้ให้กำเนิดลัทธิเอพิคิวเรียน (Epicureanism) ซึ่งมีลักษณะเป็นสสารนิยม ที่ถือว่า สสารหรือวัตถุเท่านั้นเป็นจริง วิญญาณของมนุษย์ก็มีลักษณะเป็นสสาร จึงมีการแตกดับ ไม่มีโลกหน้าที่มนุษย์จะได้รับการพิจารณาว่า ดีหรือชั่ว ความดีและความชั่วที่คนเชื่อกันเป็นสิ่งสมมติ สิ่งที่เป็นจริงก็คือ ความสุขและความทุกข์ที่มนุษย์ได้รู้จักและประสบในชีวิตประจำวัน ดังนั้น ขณะที่อยู่จึงควรแสวงหาความสุขให้แก่ตัวเองให้มากที่สุดเท่าที่จะมีโอกาสทำได้ คือ จะสอนให้บุคคล “จงกิน จงดื่ม และหาความสุขสำราญ (เสียแต่ในขณะนี้) เพราะพรุ่งนี้เราก็ตาย” การแสวงหาความสุขตามทัศนะของเอพิคิวรัส เกิดจากแรงปรารถนา ๒ ประการ คือ ๑) แรงปรารถนาตามธรรมชาติที่เกิดจากความจำเป็นของชีวิต เป็นความอยากที่เกิดตามธรรมชาติและเป็นสิ่งจำเป็น เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ๒) แรงปรารถนาที่ไม่จำเป็นสำหรับชีวิต แบ่งออกเป็นแรงปรารถนาที่เป็นไปตามธรรมชาติ แต่ไม่จำเป็นสำหรับชีวิต เช่น ความต้องการทางเพศ และแรงปรารถนาที่มีได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติและไม่จำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์ เช่น ของฟุ่มเฟือยต่าง ๆ เกียรติยศ ชื่อเสียง ความหุรหุรา เป็นต้น^{๒๐}

ในทัศนะของเอพิคิวรัส ชีวิตที่อยู่อย่างเรียบง่ายตามความจำเป็นและสงบ เป็นชีวิตที่ดี ประเสริฐ มนุษย์ไม่ควรตกเป็นทาสของสิ่งใด ปลีกตัวจากสังคมเพื่อความเป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเอง

(๒) สุขนิยมสากล (Universalistic Hedonism) แนวคิดสุขนิยมแบบนี้ เน้นความสุขของทุก ๆ คนในสังคม มิได้มุ่งเน้นแต่ความสุขของบุคคลหนึ่งบุคคลใดโดยเฉพาะ นักคิดที่เป็นตัวแทนของสุขนิยมแบบนี้ เช่น

เจเรมี เบนธัม (Jeremy Bentham) เป็นนักคิดชาวอังกฤษ ผู้ให้กำเนิดลัทธิประโยชน์นิยม (Utilitarianism) เขามีทัศนะว่า การกระทำทุกอย่างของมนุษย์มีเป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่ความสุข ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อม มนุษย์ควรหลีกเลี่ยงความทุกข์ ความเจ็บปวด สร้างความสุขให้เกิดมีมากที่สุด ดังนั้น ในการเลือกกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างรอบคอบ จึงควรพิจารณาให้รอบคอบว่า การกระทำนั้น จะให้ผลเป็นความสุขหรือความทุกข์ ถ้าเป็นความสุข ก็สมควรทำ แต่ถ้าให้ความทุกข์ ก็สมควรหลีกเลี่ยงเสีย ถ้าในกรณีที่มันให้ทั้งความสุขและความทุกข์ทั้งสอง ก็ควรคำนวณดูว่า ให้อย่างไหนมากกว่ากัน และในการคะแนนแนวโน้มการกระทำ ก็ควรหักลบกันระหว่างความสุขและความทุกข์ที่การกระทำนั้นจะก่อให้เกิดทั้งในทางตรงและทางอ้อม

^{๒๐} พระมหากันต์ วทณนวิโส (มโนวัฒน์), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องเกณฑ์การตัดสินทางจริยธรรมในจริยศาสตร์ของค่าน้ำกับในพุทธจริยศาสตร์ตามทรรศนะของพระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต)”, หน้า ๑๒.

๒) อสฺขนิยม (Non-Hedonism) อสฺขนิยม คือ แนวคิดทางจริยศาสตร์ที่ถือว่า ความสุข โดยเฉพาะความสุขทางกาย มิใช่สิ่งที่ดีที่สุดของชีวิตมนุษย์ แต่มีสิ่งอื่น คือ ความรู้ (ปัญญา) และความสุขของจิตใจ (วิมุตติ) ซึ่งเป็นความสุขทางจิตใจ มีค่ามากกว่าความสุขทางกายนั้น ในทัศนะของอสฺขนิยม การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้ามนุษย์มีแต่แสวงหาความสุขสบายทางกาย จึงเสนอความคิดว่า เป้าหมายที่แท้จริงของชีวิตมนุษย์มิใช่ความสุขภายนอก อันเกิดจากการหาวัตถุมาเสพ ประนเปรอความต้องการของตนหรือสังคม แต่คือความสุขภายใน คุณค่าของชีวิตมนุษย์อยู่ที่การรู้ความจริงและการมีจิตใจสุข สงบ เยือกเย็น^{๒๑} แนวคิดตามทฤษฎีนี้ แบ่งเป็น ๒ แนวคิดย่อย คือ ปัญญานิยมและวิมุตตินิยม

(๑) ปัญญานิยม คือ แนวคิดที่ถือว่า ปัญญา (ความรู้) เป็นสิ่งที่ดีที่สุดและมีค่าในตัวเอง ความสุขเป็นเพียงมรรควิธีที่จะนำไปสู่กิจกรรมทางปัญญาเท่านั้น ปัญญา ในทัศนะของปัญญานิยม ต้องเป็นความรู้ที่บริสุทธิ์ เป็นสัจธรรม และอมตะ ไม่เกี่ยวข้องกับความต้องการทางกาย มีใจที่สงบ ไม่แก่งแย่ง แข่งขัน สรุปลักษณะปัญญานิยมมุ่งการค้นหาคำตอบ หรือการแสวงหาความจริงที่เป็นสิ่งประเสริฐสำหรับชีวิต นักคิดที่เป็นตัวแทนของปัญญานิยม เช่น

โสกราตีส มีความเชื่อว่า มนุษย์ทุกคนต้องการทำความดี แต่เหตุที่ทำให้เขาทำความชั่ว ก็เพราะว่า ไม่รู้ โสกราตีสกล่าวว่า “ไม่มีผู้ใดทำผิดโดยสมัครใจ” นั่นก็คือว่า โสกราตีสเชื่อว่า คนทุกคนมีแนวโน้มที่จะกระทำความดี แต่ขาดความรู้ คือ ไม่รู้ว่า อะไรดี อะไรไม่ดี ความรู้ ซึ่งหมายถึง ความรู้ตัวเอง จึงเป็นสิ่งสำคัญ สิ่งที่มนุษย์ต้องการคือการรู้ตัวเองในฐานะเป็นมนุษย์ ถ้าเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์อย่างแท้จริง ก็จะเข้าใจได้ดีว่า ในฐานะที่เป็นมนุษย์ เราควรทำอย่างไร ความรู้ในทัศนะของปัญญานิยม มี ๒ ประการ คือ ๑) ความรู้ที่เกี่ยวกับความจริงของโลกภายนอก เช่น ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งช่วยให้มนุษย์มีความสุขสำราญและช่วยให้มนุษย์เสพความพึงพอใจสนองร่างกาย ๒) ความรู้เพื่อความรู้ เป็นความรู้ที่บริสุทธิ์ ทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์

(๒) วิมุตตินิยม คือแนวคิดที่ถือว่า ความสุขสบายมิใช่สาระของชีวิต ความสงบทางใจต่างหากมีคุณค่ามากกว่า ดังนั้น จึงถือว่า สิ่งที่มนุษย์ควรแสวงหาคือความสงบของจิตที่ปราศจากทั้งความสุขและความทุกข์ ความสงบของจิตจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการระงับความอยากเสีย เมื่อไม่หิวอยากได้อะไร ก็ไม่มีโอกาสเป็นสุขเพราะสมหวัง หรือเป็นทุกข์เพราะผิดหวัง ชาววิมุตตินิยม ถือว่า ต้นเหตุของความทุกข์ ก็คือ ความอยากแล้วไม่สมอยาก ซึ่งเป็นตัวก่อให้เกิดความทุกข์ขึ้น วิธีป้องกันไม่ให้เกิดความไม่สมอยากทำได้ ๒ วิธี คือ ๑) ดัดตนแสวงหาสิ่งที่ตนอยากได้ให้ครบถ้วนจนสมอยาก ๒) ขจัดความอยากให้หมดไปหรือลดให้เหลือน้อยที่สุด ยิ่งมีความอยากน้อยเท่าใด โอกาสที่จะไม่สมอยากก็น้อยลงเท่านั้น ถ้าไม่มีความอยากเลย ก็จะไม่มีความทุกข์เลย^{๒๒}

ความสุขและความทุกข์ในทัศนะของวิมุตตินิยมมาควบคู่กันเสมอ ไม่อาจแยกออกจากกันได้ ถ้าบุคคลยังต้องการอยากได้ความสุข ก็จะได้ความทุกข์ตามมา เมื่อสุขกับทุกข์เป็นของคู่กัน จึงไม่

^{๒๑} พระเทวินทร์ เทวินโท, แก่นพุทธจริยศาสตร์, หน้า ๑๔๘.

^{๒๒} พระมหากันต์ วฑฒนวิโส (มโนวัฒน์), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องเกณฑ์การตัดสินทางจริยธรรมในจริยศาสตร์ของค่าน้ำกับในพุทธจริยศาสตร์ตามทรรศนะของพระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต)”, หน้า ๑๒.

ควรแสวงหาความสุข เพราะจะทำให้เกิดความทุกข์ตามมา แต่สิ่งที่ควรแสวงหา ก็คือ ความสงบสุขของจิตที่ปราศจากความสุขและความทุกข์ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่มีค่าที่สุดสำหรับมนุษย์

๓) มนุษยนิยม (Humanism) มนุษยนิยม เป็นลัทธิที่แย้งต่อสุขนิยมและอสุขนิยม ยืนยันทัศนะที่เป็นกลางระหว่างแนวคิดทั้ง ๒ กล่าวคือ ขณะที่สุขนิยมให้ความสำคัญกับร่างกาย ถือว่าความสุขและความสำราญทางร่างกายเป็นจุดหมายของชีวิต การกระทำทุกอย่างของมนุษย์มีจุดหมายอยู่ที่ความสุขสบาย ส่วนอสุขนิยมก็ให้ความสำคัญกับปัญญา (ความรู้) และความสงบของจิต ที่เป็นเรื่องของจิตวิญญาณ เหยียดหยามความสุขทางกายว่าเป็นของต่ำ เหตุเพราะสัตว์ก็สามารถมีความสุขได้เช่นเดียวกับมนุษย์ แต่มนุษย์นิยมมองว่า ทั้งสุขนิยมและอสุขนิยมต่างก็มองโลกแบบสุดโต่งไปคนละด้าน เป็นแนวคิดที่แคบเกินไป จึงเสนอว่า มนุษย์มีทั้งร่างกายและจิตวิญญาณ มีความสำคัญพอ ๆ กัน เพราะถ้าขาดอย่างหนึ่งอย่างใด มนุษย์ก็ไม่สามารถอยู่ได้ ถ้าร่างกายปราศจากจิตวิญญาณ ก็จะเป็นเหมือนท่อนไม้ท่อนหนึ่ง และจิตวิญญาณก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ ถ้าปราศจากร่างกาย ดังนั้น จึงควรให้ความสำคัญกับร่างกายและจิตใจอย่างเท่าเทียมกัน ความสุขสบายเป็นอาหารทางร่างกายฉันใด ความรู้จริงและความสงบทางจิตใจ ก็เป็นอาหารทางใจฉันนั้น มนุษย์จึงควรมองชีวิตให้รอบด้าน แทนที่จะมองเพียงด้านเดียว เพราะการมองด้านเดียว ทำให้ทัศนคติของตนแคบ จะส่งผลให้การใช้ชีวิตของมนุษย์นั้นแคบไปด้วย แต่ทางที่ถูก มนุษย์ควรมองชีวิตในทัศนะของสุขนิยม และอสุขนิยม คือ ปัญหานิยมและวิมุตตินิยม ด้วยเหตุนี้ ในเรื่องสิ่งมีค่าหรือสิ่งประเสริฐของชีวิต มนุษย์นิยมจึงถือว่า ทั้งความสุข ปัญญา (ความรู้) ความสงบทางจิต การชื่นชมศิลปะ มิตรภาพ เสรีภาพ เป็นต้น ต่างก็มีค่าในตัวเอง ไม่มีอะไรมีค่าสูงสุด มนุษย์ควรแสวงหาสิ่งใด ๆ อันจะสามารถตอบสนองความต้องการของตนในทุก ๆ ด้าน ทั้งทางร่างกายและจิตใจ แต่ก็ต้องรู้จักควบคุมความต้องการให้อยู่ในระดับพอเหมาะพอดีและเหมาะสม ไม่เอนเอียงไปทางใดทางหนึ่ง ต้องทำให้สมดุลกัน จึงจะเป็นการใช้ชีวิตที่รอบคอบที่สุด

กล่าวโดยสรุป คุณค่าของชีวิตในทัศนะของสุขนิยม อสุขนิยมและมนุษยนิยม จะเห็นว่าความสุขเป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตของมนุษย์บรรลุถึงชีวิตมีค่าที่น่าปรารถนา ในทัศนะของสุขนิยม ความสุขคือความสุขสบาย แบ่งเป็น ๑) สุขนิยมของอาริสติปัส^{๒๓} ซึ่งถือว่า ความสุขคือความสบายทางกายหรือทางประสาทสัมผัสที่แข็งแกร่งที่สุดและเป็นความสุขเฉพาะหน้า ดังนั้น ชีวิตของมนุษย์จะเป็นชีวิตที่มีค่าก็ต่อเมื่อมนุษย์ผู้นั้น มีความสุขสบายทางกายเฉพาะหน้าที่เข้มข้นที่สุดหรือมีความสุขสนุกสนาน ๒) สุขนิยมของเอพิคิวรัส^{๒๔} ซึ่งถือว่า ความสุข คือ ความสุขสบายทางกายและทางใจ โดยมุ่งให้แสวงหาความสุขสบายระยะยาวหรือความสุขสบายที่จะไม่นำมาซึ่งความทุกข์ภายหลัง ซึ่งต้องอาศัยความรอบคอบและการมองการณ์ไกล เหตุนี้ ชีวิตของมนุษย์จะเป็นชีวิตที่มีค่า ก็ต่อเมื่อ มนุษย์มีความสุขสบายระยะยาว ๓) ขณะที่ สุขนิยมของ เบ็นธัม มองว่า ความสุขคือความสะดวกสบายของ

^{๒๓} พระเทวินทร์ เทวินโท, แก่นพุทธจริยศาสตร์, หน้า ๑๔๘.

^{๒๔} พระมหากันต์ วทณนวิโส (มโนวัฒน์), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องเกณฑ์การตัดสินทางจริยธรรมในจริยศาสตร์ของค่าน้ำกับในพุทธจริยศาสตร์ตามทรรศนะของพระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต)”, หน้า ๑๒.

คนหม่มาก ถ้าจะมีทุกข์จากการกระทำของตน ก็มีน้อยที่สุด เพราะฉะนั้น ชีวิตของมนุษย์จะเป็นชีวิตที่มีค่าก็ต่อเมื่อการกระทำของมนุษย์ผู้นั้นสร้างประโยชน์สุขแก่ส่วนใหญ่มากที่สุด

ในทัศนะของอสุขนิยม ความสุข คือ การมีความรู้จริง (ปัญญา) หรือความสงบทางจิต แบ่งออกเป็น ๑) ปัญหานิยม ซึ่งถือว่า ความสุข คือ การมีปัญญา ความรู้จริง ดังนั้น ชีวิตของมนุษย์จะเป็นชีวิตที่มีค่าก็ต่อเมื่อมนุษย์ผู้นั้น มีกิจกรรมทางปัญญาหรือมีความรู้จริง ๒) วิมุตตินิยม ซึ่งถือว่า ความสุข คือความสงบของจิตใจ ดังนั้น ชีวิตของมนุษย์จะเป็นชีวิตที่มีค่าก็ต่อเมื่อมนุษย์ผู้นั้น มีจิตใจที่สงบปราศจากสุขและทุกข์^{๒๕}

ในทัศนะของมนุชยนิยม ความสุข คือ การตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจอย่างสมดุลกัน ดังนั้น ชีวิตของมนุษย์จะเป็นชีวิตที่มีค่าก็ต่อเมื่อมนุษย์ผู้นั้น ได้รับการตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกายและจิตใจในระดับสมดุล ไม่ละเลยด้านใดด้านหนึ่งไป^{๒๖}

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับหลักพุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์เป็นหลักเกณฑ์ทางจริยธรรม ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงวางไว้เป็นบรรทัดฐานในด้านความประพฤติของมนุษย์ ตั้งแต่พื้นฐานเบื้องต้น ท่ามกลางและระดับสูงสุด เพื่อให้มนุษย์ได้ดำเนินชีวิตที่ดำรงตามอุดมคติเท่าที่มนุษย์จะขึ้นให้ถึงได้และเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีสติปัญญา มีความสุขอันสมบูรณ์ที่สุด ดังนั้น ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอสาระสำคัญของพุทธจริยศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องของความหมายและความสำคัญ ขอบเขตและลักษณะสำคัญของพุทธจริยศาสตร์ดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ ความหมายและความสำคัญของพุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยความประพฤติปฏิบัติที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เน้นทางด้านวิธีการที่จะนำไปสู่ปัญญา คือการรู้แจ้งแทงตลอดในด้านเหตุผล จัดเป็น จริยศาสตร์ ศาสนา เพราะมีหลักความประพฤติที่ดีงามของศาสนาอยู่ในตัวด้วยเหตุผลที่ว่า พุทธจริยศาสตร์ มีรากฐานจากคำสอนในทางพระพุทธศาสนาและมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างออกไป เมื่อเทียบกับจริยศาสตร์ศาสนาอื่น ๆ และให้ความหมายสำคัญที่น่าสนใจ ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจึงขอแยกหัวข้อเพื่อการนำเสนอ ดังนี้

๒.๒.๑.๑ ความหมายของพุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์ (Buddhist Ethics) คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยหลักการแห่งความประพฤติและวิธีการปฏิบัติของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานและผู้หมดจดจากกิเลส กล่าวคือ เป็นจริยศาสตร์และจริยธรรมที่สอนให้ชาวพุทธดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท^{๒๗} นักวิชาการและนักปรัชญาหลายท่านได้ให้ความหมายของพุทธจริยศาสตร์ ว่าถ้าพิจารณาความหมายตามตัวอักษร สามารถแยกพิจารณาออกตามตัวอักษรได้ดังนี้คือ พุทธ + จริยะ + ศาสตร์ หมายถึงระบบวิชาความรู้ที่ว่าด้วยความประพฤติปฏิบัติตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาแห่ง

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๓.

^{๒๖} ชัยวัฒน์ อัตพัฒน, จริยศาสตร์, หน้า ๑๓-๑๔.

^{๒๗} พระเทวินทร์ เทวินโท, แก่นพุทธจริยศาสตร์, หน้า ๑.

ความรู้ หรือ ศาสนาแห่งผู้มีความรู้ ซึ่งก็ได้แก่พระพุทธเจ้า เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น และเป็นผู้เบิกบาน นอกจากนั้น ยังทรงมีเมตตาต่อสรรพสัตว์ด้วยการสั่งสอนหลักธรรม ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นที่ตั้ง และยังเป็นกุศโลบายที่สำคัญ อันเป็นตัวแปรนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองแก่ชีวิต พุทธจริยศาสตร์จึงเป็นหลักเกณฑ์ทางจริยธรรม ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงวางไว้ เพื่อเป็นมาตรฐานความประพฤติของมนุษย์ ตั้งแต่พื้นฐานเบื้องต้น ท่ามกลางและระดับสูง เพื่อให้มนุษย์ได้ดำเนินชีวิตอันดีงามตามอุดมคติเท่าที่มนุษย์จะขึ้นให้ถึงได้ ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีสติปัญญา มีความสุขอันสมบูรณ์ที่สุด^{๒๘}

พุทธจริยศาสตร์ หมายถึง จริยศาสตร์แนวพุทธ หรือ จริยศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา^{๒๙}

พุทธจริยศาสตร์ หมายถึง คำสอนของพระพุทธศาสนาว่าด้วยการแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ และกฎเกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติมนุษย์ว่าสิ่งไหนถูก ไม่ถูก ดีไม่ดี ควรไม่ควร^{๓๐}

๒.๒.๑.๒ ความสำคัญของพุทธจริยศาสตร์

ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา จริยศาสตร์มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับญาณวิทยา นั้นหมายถึงความสมบูรณ์ทางจริยะและความรู้มีความจำเป็นต่อกันและกัน ในอัครัญญสูตร แสดงว่า ในหมู่เทวดาและมนุษย์ ผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้(วิชา) และความประพฤติ(จรณะ) เป็นผู้ประเสริฐสุด(วิชชาจรณสมปนโน โส เสฏโฐ เทวมานุสเส) ดังนั้น ทั้งความสมบูรณ์ทางจริยะและความรู้จึงเป็นสองด้านของความสมบูรณ์ที่แยกกันไม่ได้ พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกิดจากการคิดหาเหตุผลของพระพุทธเจ้าที่จะแก้ไขปัญหาชีวิตของมวลมนุษยชาติ ซึ่งอาจจะมีปัญหาส่วนบุคคลและปัญหาส่วนรวมที่เรียกว่า ปัญหาสังคม มีการนำเอาเหตุและผล วิธีการปฏิบัติตนเพื่อมีชีวิตอย่างเป็นปกติสุขในสังคมมาเพื่อเผยแผ่ช่วยแก้ปัญหาชีวิตมนุษย์ได้เป็นอเนกอนันต์ เหตุผลและวิธีการปฏิบัติตนดังกล่าวนี้ก็กลายเป็นคำสอนจนแพร่หลาย ดังนั้น พระพุทธศาสนาในแง่ของหลักการแก้ไขปัญหาส่วนหนึ่งและเป็นหลักของการปฏิบัติตนเพื่อมิให้เกิดปัญหาในสังคมอีกประการหนึ่ง ซึ่งเรียกกันว่าพุทธจริยศาสตร์ นั้น จึงมีความสำคัญ ดังจะนำเสนอต่อไปนี้

๑) ความสำคัญด้านทฤษฎี หลักความรู้ธรรมชาติที่พุทธศาสนิกชนควรรู้ ควรเข้าใจ เพราะความเหล่านี้นับเป็นสัจธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วประกาศให้โลกทราบ ทรงทราบชัดถึงความเหล่านี้นี้ด้วยญาณ^{๓๑} ทรงต่อสู้แทบใจขาดกับศัตรูคือหมู่มารที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ ที่พยายามขัดขวางตลอดเวลา เพื่อที่จะไม่ให้พระองค์บรรลุมรรคผล ทรงเอาชนะหมู่มารด้วยพระบารมี จริยวัตรเหล่านี้อย่าง เป็นแนวทางให้บรรลุญาณสมาบัติและญาณหรือวิชา^{๓๒}

^{๒๘} วศิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, หน้า ๓๔.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๔.

^{๓๐} ดวงเด่น นุธรรมย์, (ออนไลน์) แหล่งที่มา :

<http://www.duangden.com/Buddhism/BuddhistEthics-ScholarsView.html> (๓ มิถุนายน ๒๕๕๓)

^{๓๑} แสง จันทร์งาม, พุทธศาสนวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๒๑), หน้า ๑๖๘.

^{๓๒} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๔๔-๒๔๘/๘๑-๘๔.

๒) จุดเริ่มต้นที่สำคัญด้านทฤษฎี พุทธจริยศาสตร์ เริ่มจาก ทาน ศีล เป็นต้นคือศาสตร์ที่ว่าด้วยการประพฤติปฏิบัติเป็นสำคัญ เริ่มต้นจากการฝึกจิตใจตนเองก่อนด้วยเหตุผล ให้รู้จักการให้การมีระเบียบวินัย การฝึกหัดอดทนอดกลั้น มองสรรพสิ่งด้วยสติปัญญา มีความเพียร ความจริงใจ เมตตาต่อสรรพสัตว์และการปล่อยวาง อันเป็นกุญแจนำไปสู่การบรรลุธรรมขั้นสูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนสามารถเข้าใจสภาวะธรรมชาติว่า สรรพสิ่งล้วนอยู่ภายใต้อำนาจแห่งความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่มีตัวตน ด้วยความเห็นถูกต้อง ความคิดที่ถูกต้อง การพูดที่ถูกต้อง การทำงานที่ถูกต้องสุจริต การตั้งสติถูกต้องและมีสมาธิในการดำรงชีวิต

ทฤษฎีเหล่านี้ ล้วนเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต ที่สำคัญจะต้องนำไปปรับตัวเองให้เข้ากับสภาพของธรรมชาติและสังคม เป็นการแนะนำให้อาศัยตนเอง เชื่อมต่อการกระทำของตนเองด้วยตนเอง เชื่อกรรมและผลของกรรม ด้วยหลักการที่เป็นหัวใจของพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งสรุปได้ด้วยพุทธโอวาทและรวมอยู่ในโอวาทปาฏิโมกข์^{๓๓} เพียง ๓ ข้อ คือ ไม่ทำความชั่วทั้งปวง ประพฤติแต่คุณงามความดี และชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง

๒.๒.๒ ลักษณะของพุทธจริยศาสตร์

ลักษณะของพุทธจริยศาสตร์นั้นกว้างเกินกว่าที่จะจินตนาการ แต่โดยความเป็นจริงแล้ว พุทธจริยศาสตร์มีลักษณะเฉพาะของตน ซึ่งโดยพื้นฐานทั่วไปแล้ว มุ่งเน้นในเรื่องของความประพฤติของมนุษย์มากกว่าสิ่งอื่น ดังนั้น ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอ ลักษณะของพุทธจริยศาสตร์เพื่อความเข้าใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังนี้

พุทธศาสนามุ่งเน้นที่การกระทำทางกาย และทางวาจา ถึงแม้ว่านิพพานจะเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิตในพุทธจริยศาสตร์ก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาถึงกฎเกณฑ์ และหลักการในชั้นจริยศาสตร์นี้ก็เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณากันในเฉพาะขอบเขตของศีล เป็นประการแรก เพราะจริยศาสตร์เป็นเรื่องที่ว่าด้วยการประพฤติปฏิบัติที่มีค่าในระดับโลกียธรรม ไม่ใช่ชั้นปรมาตม เป็นเรื่องที่ปุถุชนและพระอริยบุคคลบางระดับจะต้องถือเป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานแห่งคุณธรรมอื่น ๆ สูง ๆ ทางจิตใจต่อไป^{๓๔} พุทธจริยศาสตร์ จึงมีลักษณะอันเป็นอุดมการณ์สำคัญ ๒ ประการ คือ

๑) อุดมการณ์ที่เกี่ยวกับมนุษย์และสังคมมนุษย์โดยตรง กล่าวคือ พุทธจริยศาสตร์ได้วางหลักการปฏิบัติตนของบุคคลในสังคมที่พึงมีต่อกัน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงเน้นการอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งเป็นการสอนให้คนยอมรับความเป็นมนุษย์ของผู้อื่นเช่นเดียวกับตน และปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความเห็นอกเห็นใจ ประนีประนอม รอมชอมซึ่งกันและกัน อาทิ เช่น หลักเบญจศีล เบญจธรรม กฎแห่งกรรม ฆราวาสธรรม กุศลมูล อกุศลมูล อิทธิบาท ๔ สังคหัตถ์ ๔ กฎของปฏิจจสมุปบาท

๒) อุดมการณ์ที่จะทำให้เกิดความเป็นมนุษย์สมบูรณ์แบบหรือมนุษย์ในอุดมคติ ซึ่งเป็นการกล่าวถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ภายใต้หลักจริยศาสตร์-จริยธรรม คือ การไม่ทำความชั่ว การ

^{๓๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

^{๓๔} เดือน คำดี, พุทธปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์ โอ.เอส.พรินต์ติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๔๓.

ประกอบคุณความดี และการทำให้บริสุทธิ์ ตามแนวของพุทธจริยศาสตร์ การกระทำที่ประกอบด้วย คุณสมบัติทางจริยศาสตร์เหล่านี้เท่านั้น คือ ตัวกำหนดคุณค่าของความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง^{๓๕}

กล่าวได้ว่า คำสอนทั้งหมดของพระพุทธเจ้า ประมวลเป็นหลักทางจริยศาสตร์ได้^{๓๖} ประการ คือ เว้นจากการทำความชั่ว ทำความดีให้ถึงพร้อมและการทำจิตของตนให้ผ่องใส ซึ่ง หลักการดังกล่าวนี้ ล้วนเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ เป็นแนวทางในการพัฒนาตนเองให้ ก้าวไปสู่เป้าหมายสูงสุดของพุทธจริยศาสตร์ คือ การดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง อันเป็นเป้าหมายสูงสุดใน ชีวิต ดังนั้น พุทธจริย-ศาสตร์จึงเกี่ยวกับการอธิบายเรื่องความดีสูงสุดและแนวทางการปฏิบัติ เกณฑ์ การตัดสินทางความประพฤติของมนุษย์และเป้าหมายที่มนุษย์ควรบรรลุถึง

พระพุทธศาสนาดำรงมานานปี ดังนั้น หลักพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งแต่เดิมนั้น แบบดั้งเดิมที่ เคยปฏิบัติของเหล่าสาวกทั้งหลายที่อยู่คนั้นทำความเข้าใจได้ง่ายและชัดเจนกลับเป็นเรื่องค่อนข้างจะ สับสนและทำความเข้าใจได้ยากสำหรับสาวกหรือบุคคลในยุคปัจจุบัน ดังนั้นในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจึงเห็น ว่า มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกล่าวถึงลักษณะของพุทธจริยศาสตร์ เพื่อให้เข้าใจเนื้อหาเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันในเรื่องของลักษณะของพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งผู้รู้ได้จำแนกไว้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑) พุทธจริยศาสตร์ในแบบเดิม (Tradition) ซึ่งหมายถึงคำสอนที่มาจากคำสอนในทาง พระพุทธศาสนา เช่น หลักอริยสัจ ๔ หลักของความเป็นจริงตามธรรมชาติที่เรียกว่า ไตรลักษณ์ หลัก กรรมและหลักศรัทธา หรือหลักปฏิจจสมุปบาท-อิทัปปิจจยตา^{๓๖} ในหลักการทางพระพุทธศาสนามี เป็นจำนวนมากที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตและสถานภาพของผู้ปฏิบัติ เมื่อสรุปรวมอาณานิยามตาม โอวาทปาฏิโมกข์ที่ถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาที่ว่า สัพพ ปาปสฺส อกรรม-ไม่ทำความชั่วทั้งปวง กุสลสฺสุปสมฺปทา-ทำแต่ความดี สจิตตปริโยทปน-ทำใจของตนให้สะอาดบริสุทธิ์^{๓๗}

๒) พุทธจริยศาสตร์ร่วมสมัย (Contemporary) เป็นชุดอธิบายความหมายของพุทธจริย- ศาสตร์ โดยหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ในประเด็นความขัดแย้งต่าง ๆ หรือเกณฑ์เพื่อการ พิจารณาและตัดสินใจในกรณีที่ต้องมีทางเลือก ๒ ทาง เพื่อเป็นการยุติข้อขัดแย้งหรือปัญหาที่ เกิดขึ้น^{๓๘}

ยังมีนักวิชาการไทย ได้ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะของพุทธจริยศาสตร์ว่า พุทธ-จริยศาสตร์ มีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัว ไม่มีการบังคับให้เชื่อหรือให้นับถือ แต่จะกล่าวถึงเหตุ และผล ความจริงที่สมบูรณ์ ความรอบรู้ รอบคอบ ความเข้าใจ ความรู้แจ้งชัดเจน ความตื่นตัว แจ่มใส เบิกบาน สามารถจัดตามลักษณะหลักคำสอนแบบที่สำคัญ ซึ่งมีลักษณะเป็นทั้ง ศีลธรรม คุณธรรม

^{๓๕} พระมหาวิศักดิ์ เขยชมศรี, การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักจริยศาสตร์ของพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์ ธรรมบท, การศึกษาอิสระ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๐), หน้า ๖ - ๘.

^{๓๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๗-๖๑/๓๑-๓๕.

^{๓๗} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๓/๙๐.

^{๓๘} ไมโนย พจน์, พุทธทัศนะ : คิดอย่างชาวพุทธ, แหล่งที่มา :

<http://learners.in.th/blog/botkvam/246981> (เข้าถึง ๓ มิถุนายน ๒๕๕๓)

จริยธรรม อุดมคติสูงสุดและทฤษฎีหลักที่สำคัญ กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนามีลักษณะที่สมบูรณ์ที่สุด หรือสมบูรณ์นิยม ดังจะได้กล่าวต่อไปนี้ คือ

๑) ลักษณะทางศีลธรรม ศีลธรรม (ศีล+ธรรม) สภาวะปกติ มีความเป็นระเบียบวินัย เรียบร้อย ดีงาม ชอบธรรม ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น การอยู่ร่วมกับสังคมได้ด้วยข้อปฏิบัติขั้นสูง

๒) ลักษณะทางคุณธรรม คุณธรรม (คุณ + ธรรม) คือความดีงาม มีประโยชน์ สภาวะธรรมชาติที่มีอยู่ภายในจิตใจ เป็นคุณประโยชน์ ความดีงามที่ให้ผลในทางสร้างสรรค์แก่ตนเอง และผู้อื่น

๓) ลักษณะทางจริยธรรม จริยธรรม (จริย + ธรรม) การประพฤติปฏิบัติที่เป็น ประโยชน์ สภาวะที่เป็นธรรมชาติทางประพฤติปฏิบัติที่ดีงามเกิดจากคุณธรรม

๔) ลักษณะทางอุดมคติสูงสุด อุดมคติในทางจริยศาสตร์นั้น หมายถึง ความดีสูงสุด หรือวัตถุประสงค์ขั้นสุดท้ายในการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ ก็คือนิพพาน (ความพ้นทุกข์)^{๓๙}

๒.๒.๓ พุทธจริยศาสตร์เกี่ยวกับเรื่อง กุศลธรรมและอกุศลธรรม

ในพระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ มหาวัจจโคตตสูตร ว่าด้วย ปริพาชกชื่อวัจจโคตร สูตรใหญ่ เรื่องกุศลธรรมและอกุศลธรรม ปรากฏความสำคัญ ดังนี้

“ . . . โลภะเป็นอกุศล อโลภะเป็นกุศล โทสะเป็นอกุศล อโทสะเป็นกุศล โมหะเป็นอกุศล อโมหะเป็นกุศล รวมความว่า ธรรมที่เป็นอกุศลมี ๓ ประการ ธรรมที่เป็นกุศลมี ๓ ประการ

ปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) เป็นอกุศล ปาณาติบาต เวรมณี (การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์) เป็น กุศล

อทินนาทาน (การลักทรัพย์) เป็นอกุศล อทินนาทาน เวรมณี (การงดเว้นจากการฆ่าลักทรัพย์) เป็นกุศล

กาเมสุมิฉฉาจาร (การประพฤติดูผิดในกาม) เป็นอกุศล กาเมสุมิฉฉาจาร เวรมณี (การงดเว้นจากการประพฤติดูผิดในกาม) เป็นกุศล

ปิสุณาวาจา (การพูดส่อเสียด) เป็นอกุศล ปิสุณาย วาจา เวรมณี (การงดเว้นจากการพูดส่อเสียด) เป็นกุศล

มรฺสวาจา (การพูดคำหยาบ) เป็นอกุศล มรฺสาย วาจา เวรมณี (การงดเว้นจากการพูดคำหยาบ) เป็นกุศล

สัมผัปปลาปะ (การพูดเพ้อเจ้อ) เป็นอกุศล สัมผัปปลาปา เวรมณี (การงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ) เป็นกุศล

อภิชฌา (ความเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น) เป็นอกุศล อนภิชฌา (ความไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น) เป็นกุศล

พยาบาท (ความคิดร้าย) เป็นอกุศล อพยาบาท (ความไม่คิดร้าย) เป็นกุศล

มิฉชาติภูฏิ (ความเห็นผิด) เป็นอกุศล สัมมาทิภูฏิ (ความเห็นชอบ) เป็นกุศล

รวมความว่า ธรรมที่เป็นอกุศลมี ๑๐ ประการ ธรรมที่เป็นอกุศลมี ๑๐ ประการ”^{๔๐}

^{๓๙} เกสัชกร สุรพล ไกรสรารุณ, **ทักษะเบื้องต้น : คุณธรรม - จรรยาบรรณ**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ม.ป.พ.), หน้า ๑-๓.

คำว่า ความดี ตรงกับคำว่า กุศล ในพุทธศาสนา หรือ บุญ ในศาสนาอื่น ๆ ดังนั้น คำว่า ความดี หรือ บุญ กุศล เมื่อกล่าวโดยธรรมชาติแล้ว คือ คุณสมบัติทางจิตใจของมนุษย์ กล่าวโดยเหตุ ความดีหรือบุญ กุศล คือ คุณธรรมเป็นเครื่องชำระจิตใจให้สะอาด บริสุทธิ์ และผ่องใส และกล่าวโดย ผลแล้ว ความดี หรือ บุญ กุศล คือ ความสุขที่ได้มนุษย์ได้รับ

ส่วนคำว่า ความชั่ว หรือ บาป นั้น มีนัยตรงกันข้ามกับที่กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ พุทธศาสนายังได้สอนมูลเหตุที่บุคคลทำดีแล้วได้ดี มูลเหตุให้บุคคลทำแล้วไม่ได้ดี^{๔๑}

๒.๒.๔ พุทธจริยศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องคุณธรรมทางศีลธรรมและคุณธรรมพิเศษ

๑) คุณธรรมทางศีลธรรม คือ รูปแบบทั่ว ๆ ไป ของคุณธรรม เช่น ความขยันหมั่นเพียร ความรู้จักประมาณ ความมีเกียรติ ความยุติธรรม ความซื่อสัตย์ และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นต้น

๒) คุณธรรมพิเศษ หมายถึง ความสามารถพิเศษในการบรรลุจุดประสงค์ที่ดีที่เราตั้งเอาไว้ และในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้น

การแบ่งแยกคุณธรรมออกเป็นคุณธรรมทางศีลธรรมและคุณธรรมพิเศษ มีความเหมาะสมทางจริยศาสตร์ เพราะโดยทั่วไปแล้ว เข้าใจว่า คุณธรรมเป็นคุณสมบัติของบุคคลซึ่งทำให้ผู้มีคุณธรรมรู้จักแสวงหาคุณงามความดีและทำให้ได้บรรลุถึงจุดหมายอันดีเลิศ ทั้งในด้านความประพฤติทั่วไป (คุณธรรมทางศีลธรรม) หรือขอบเขตที่จำกัดแห่งความประพฤติ (คุณธรรมพิเศษ) ดังนั้น เมื่อกล่าวโดยสรุป คุณธรรมทางศีลธรรม ก็คือ รูปแบบต่าง ๆ ที่จัดระเบียบการปฏิบัติคุณธรรมพิเศษให้บรรลุถึงความดีสูงสุด^{๔๒}

๒.๒.๕ สารสำคัญของพุทธจริยศาสตร์

ระบบพุทธจริยศาสตร์ ประกอบด้วยหลักศีลธรรมและหลักศีลธรรมที่วางอยู่บนพื้นฐานแห่งศีลธรรมในหลายระดับ ตั้งแต่ระดับโลกียะอันเป็นเรื่องของโลกธรรม เป็นสมมติสัจจะและโลกุตตรธรรมซึ่งเหนือจากระดับโลกียวิสัย เป็นปรมัตถสัจจะ และเป็นอันติมสัจจะ หลักศีลธรรมดังกล่าว มีทั้งภาคทฤษฎี (หลักการ) และภาคปฏิบัติ (วิธีการ) เพื่อการดำเนินชีวิตที่ทุกคนสามารถนำไปเป็นหลักในการดำรงชีวิตของตนได้อย่างเหมาะสม มีคุณค่าและเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกและความสุขในภพภูมิธรรมิก (ปัจจุบัน) สัมปรายิกะ (ภพหน้า) และปรมาตมะ (พระนิพพาน)

สารสำคัญของพุทธจริยศาสตร์ จึงเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา นั่นคือ

สพพปาปสฺส อกรณํ	การไม่ทำความชั่วทั้งปวง
กุสลสฺสุปสมปทา	การทำกุศลคือความดีให้พร้อม
สจิตตปริโยทปนํ	การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ^{๔๓}

^{๔๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๙๓/๒๒๘ – ๒๒๙.

^{๔๑} ชัยวัฒน์ อัตพัฒน, จริยศาสตร์, หน้า ๑๒.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓-๑๔.

^{๔๓} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๓/๙๐.

กลุ่มที่เป็นมูลรากของความชั่วส่วนหนึ่ง เราเรียกว่า อกุศลมูล พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ๓ ประการ ซึ่งประกอบด้วย โลภะ โทสะ โมหะ เมื่ออย่างใดอย่างหนึ่งใน ๓ อย่างนี้เกิดขึ้น พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ความชั่วประการอื่นก็จะเกิดขึ้นตามมา พระพุทธองค์จึงทรงสอนให้ละเสีย

ส่วนความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงนั้น เป็นกุศลมูล คือ รากเหง้าของกุศล เมื่อเกิดมีขึ้นแล้ว ย่อมทำให้ความดีอื่น ๆ ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป จึงทรงสอนให้บำเพ็ญอยู่เนืองนิตย์^{๔๔}

๑) การไม่ทำความชั่วทั้งปวง พระพุทธศาสนาสอนเกี่ยวกับพื้นฐานเบื้องต้นเกี่ยวกับความดี-ความชั่ว ซึ่งหมายถึงความถึง บุญและบาป ดังที่เข้าใจกัน สิ่งเหล่านี้มีการแจกแจงไว้ว่า ความดีเกิดจากกุศลมูล ๓ ประการ(ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง) และความชั่วเกิดจากอกุศลมูล ๓ ประการ(ความโลภ ความโกรธ ความหลง) ในส่วนของการไม่ทำความชั่วทั้งปวงหรือการไม่ทำบาปนั้น หมายถึง บุคคลต้องมีวิธีในการละความชั่วหรืออกุศลมูลทั้ง ๓ ประการ มีพุทธพจน์ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท เรื่องธัมมิกเถระ ว่า

“บัณฑิตย่อมไม่ทำบาปเพราะตนเป็นเหตุหรือเพราะผู้อื่นเป็นเหตุ

บุคคลไม่พึงปรารถนา ทรัพย์ แว่นแคว้นหรือความสำเร็จเพื่อตน โดยไม่ชอบธรรม

พึงเป็นผู้มีศีล และยึดมั่นอยู่ในธรรม”^{๔๕}

โดยสาระสำคัญในพระไตรปิฎก สามารถที่จะนำเสนอแนวปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่น โดยเห็นพ้องต้องกันกับทัศนะของผู้รู้ที่จำแนกแยกแยะเอาไว้ ดังนี้

๑.๑ วิธีละความโลภ ความโลภมี ๓ ชั้น คือ ๑)ความโลภอย่างหยาบ เช่น โลภอยากได้ของผู้อื่นโดยไม่ชอบธรรม ต้องโกงหรือแย่งชิงเขาเป็นต้น ๒) ความโลภอย่างกลาง คือ ความไม่รู้จักพอ ความไม่รู้จักพอประมาณในการแสวงหาในการได้ ๓)ความโลภอย่างละเอียด หมายถึง ความติดใจหมกมุ่นพัวพันอยู่ในทรัพย์สินของตน

วิธีละความโลภ คือคิดว่าสิ่งทั้งหลายของเรา เป็นของโลก ของธรรมชาติ สักวันหนึ่งสิ่งเหล่านี้ก็จะกลับคืนสู่ธรรมชาติ เป็นการไร้สาระถ้าแม้แต่ยึดติดอยู่กับสิ่งที่ไม่ใช่ของเรา^{๔๖}

๑.๒ วิธีละความโกรธ พอสรุปได้ดังนี้ ๑) ให้พิจารณาถึงโทษของความโกรธ ๒) เห็นอกเห็นใจและให้อภัย พิจารณาเนื่อง ๆ ๓) แผ่เมตตา การแผ่เมตตาคือการสำรวมใจให้สงบแล้วบริกรรม ๔) ลองนึกถึงจริยาของพระพุทธเจ้าทั้งในชาติอดีตและชาติสุดท้าย ๕) ลองนึกถึงความสัมพันธ์อันยาวนาน หมายความว่า ในสังสารวัฏอันยาวนานที่เวียนว่ายตายเกิดอยู่นี้ คนเราเคยเป็นอะไร ๆ กันมา มาก อาจเคยมีความสัมพันธ์เป็นพ่อแม่ พี่น้อง สามี ภรรยา กันมาในอดีต ชาติใดชาติหนึ่ง ๖) สงเคราะห์เอื้อเฟื้อ การให้เป็นเครื่องสมานไมตรีและเป็นเครื่องผูกมิตร ๗)ลองนึกแยกธาตุ พิจารณาดูให้ดีจะเห็นว่า มนุษย์ประกอบด้วย ธาตุ ๔ หรือธาตุ ๖ มีประโยชน์อะไรกับการโกรธกับธาตุเหล่านี้^{๔๗}

^{๔๔} วคิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, หน้า ๑๐๖.

^{๔๕} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๘๔/๕๔.

^{๔๖} วคิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, หน้า ๑๐๖-๑๐๗..

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๙ - ๑๑๕.

๑.๓ วิธีละความหลง ความหลง คือ ความไม่รู้ตามเป็นจริง ความเขลา ความมืดของดวงจิต ที่ว่าไม่รู้ตามเป็นจริงนั้น^{๔๘} พระพุทธเจ้าทรงแสดงวิปลาสหรือวิปาส ๔^{๔๙} (ความรู้เห็นคลาดเคลื่อน, ความรู้เข้าใจผิดเพี้ยนจากความเป็นจริง - distortion) ไว้ ๓ ระดับ คือ

๑) สัญญาวิปาส (สัญญาคลาดเคลื่อน, หมายรู้ผิดพลาดจากความเป็นจริง เช่น คนตกใจเห็นเชือกเป็นงู - distortion of perception)

๒) จิตตวิปาส (จิตคลาดเคลื่อน, ความคิดผิดพลาดจากความเป็นจริง เช่น คนบ้าคิดเอาหญ้าเป็นอาหาร - distortion of thought)

๓) ทัศนวิปาส (ทัศนคลาดเคลื่อน, ความเห็นผิดพลาดจากความเป็นจริง โดยเฉพาะเชื่อถือไปตามสัญญาวิปาส หรือจิตตวิปาสนั้น เช่น มีสัญญาวิปาสเห็นเชือกเป็นงู แล้วเกิดทัศนวิปาส เชื่อหรือลงความเห็นว่าที่บริเวณนั้นมีงูชุม หรือมีจิตตวิปาสว่าทุกสิ่งที่เกิดขึ้นต้องมีผู้สร้าง จึงเกิดทัศนวิปาสว่า แผ่นดินไหวเพราะเทพเจ้าบันดาล - distortion of views)

วิปาส ๓ ระดับนี้ ที่เป็นพื้นฐานเป็นไปใน ๔ ด้าน คือ

๑) วิปาสในสิ่งที่ไม่เที่ยง ว่าเที่ยง (to regard what is impermanent as permanent)

๒) วิปาสในสิ่งที่เป็นทุกข์ ว่าสุข (to regard what is painful as pleasant)

๓) วิปาสในสิ่งที่ไม่เป็นตัวตน ว่าตัวตน (to regard what is non-self as a self)

๔) วิปาสในสิ่งที่ไม่งาม ว่างาม (to regard what is foul as beautiful)

๒) การทำกุศลหรือความดีให้พร้อมหรือการทำความดีให้เกิดขึ้น

เรื่องของการกระทำความดีหรือการกระทำกุศลให้ถึงพร้อม มีปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท เรื่อง ภิกษุอาคันตุกะ ๕๐๐ รูป ดังนี้ว่า

“บัณฑิตละธรรมดำ^{๕๐} แล้วพึงเจริญธรรมขาว^{๕๑}

ออกจากวัฏฏะมาสู่วิวัฏฏะ^{๕๒}

ละกามทั้งหลายแล้ว เป็นผู้หมดความกังวล

พึงปรารถนายินดียิ่งในวิเวกที่ยินดีได้ยากยิ่ง

พึงชำระตนให้ผ่องแผ้วจากเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตทั้งหลาย”^{๕๓}

บุญ เป็นความเชื่อของศาสนาพุทธที่แสดงให้เห็นถึงคุณของการทำความดี และได้กำหนดผลตอบแทนไว้จากการก่อกรรมดีนั้น บุญ หมายความว่า การกระทำดีตามหลักคำสอนในศาสนา ; ความดี, คุณงามความดี^{๕๔}

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๕ - ๑๑๗.

^{๔๙} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๓๖/๓๙๙ - ๔๐๑. (ดูเพิ่มเติมใน พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (ออนไลน์)

แหล่งที่มา : http://www.84000.org/tipitaka/dic/d_item.php?i=178 (๑๓ ก.ค. ๒๕๕๔).

^{๕๐} ธรรมดำ หมายถึงอกุศลธรรม มีกายทุจริต เป็นต้น.

^{๕๑} ธรรมขาว หมายถึง กุศลธรรม มีกายสุจริต เป็นต้น.

^{๕๒} ออกจากวัฏฏะมาสู่วิวัฏฏะ หมายถึง ออกจากวัฏฏะ ที่เรียกว่า โลกะ (ที่มีน้ำ) มาสู่วิวัฏฏะที่เรียกว่า อนโลกะ (ที่ไม่มีน้ำ) ได้แก่ นิพพาน.

^{๕๓} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๘๗-๘๘/๕๕-๕๖.

บุญ หมายถึง เครื่องชำระสันดาน ความดี กุศล ความสุข ความประพลิตทางกาย วาจา และใจ กุศลธรรม^{๕๕}

บุญ คือ ความสะอาดแห่งจิต^{๕๖}

ส่วนความหมายของบุญ ได้รวบรวมเพื่อศึกษา ดังนี้ ๑) บุญ ในแง่ของกรรมดี ซึ่งในแง่นี้ สัมพันธ์กับคำสอนเรื่องกรรมในศาสนาพุทธ กรรมคือการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา มี ๓ ทาง คือ กายกรรม มโนกรรม และวจีกรรม กรรมดี (กุศลกรรม) หมายถึง บุญ ๒) บุญ ในแง่ของความสุข ความสุขเป็นสิ่งที่น่าพึงปรารถนาของมนุษย์ทุกคน ความสุขมี ๒ ชนิดใหญ่ ๆ คือ (๑) สามิสสุข คือ สุขอิงามิส หมายถึงการที่คนเราได้รูปดี ๆ เสียงที่ไพเราะ กลิ่นหอม สัมผัสที่ตนพอใจรักใคร่ ก็เกิดความสุข ศ (๒) นิรามิสสุข สุขไม่อิงามิส อิงเนกขัมมะ ได้แก่ลักษณะที่เกิดขึ้นทางใจของบุคคล^{๕๗}

บาป เป็นความเชื่อของศาสนาพุทธที่แสดงให้เห็นโทษของการทำความชั่ว โดยมี การกำหนดผลตอบแทนไว้จากการทำความชั่วนั้น

บาป หมายความว่า การกระทำผิดหลักคำสอนหรือข้อห้ามในศาสนา ;ความชั่ว, ความชั่วหมอง^{๕๘} บาป หมายถึง ความชั่ว ความร้าย ความชั่วร้าย กรรมชั่ว กรรมลามก อกุศลกรรมที่ให้ถึง ความเดือดร้อน สภาพที่ทำให้ถึงคดีอันชั่ว สิ่งที่ทำให้จิตให้ตกสู่ที่ชั่ว คือ ทำให้เลวลง ให้เสื่อมลง^{๕๙}

ส่วนความหมายของ บาป ได้รวบรวมเพื่อศึกษา ดังนี้ ๑) บาป ในแง่ของกรรมชั่ว ซึ่งในแง่ นี้ สัมพันธ์กับหลักคำสอนเรื่องกรรมในศาสนาพุทธ กรรมคือการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา มี ๓ ทาง คือ กายกรรม มโนกรรม วจีกรรม และกรรมชั่ว (อกุศลกรรม) หมายถึงบาป ๒) บาป ในแง่ของ ความทุกข์ ความทุกข์เป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาของมนุษย์ทุกคน ความทุกข์มี ๒ ชนิดใหญ่ ๆ คือ (๑) กายิกทุกข์ ทุกข์ คือทุกข์อันเกิดทางกาย คือ การที่กายมีภาวะไม่ปกติ มีโรคเบียดเบียนและการไม่มี ทรัพย์สินเครื่องอุปโภคบริโภคใช้สอยอย่างพร้อมมูล ตลอดถึงความเหน็ดเหนื่อยจากการประกอบกิจการ งาน และ (๒) เจตสิกทุกข์ คือทุกข์ที่เกิดขึ้นทางใจ คือ ความเหือดแห้งใจ ความพิโรธพิน ความเสียใจ โทมนัส การประสบสิ่งอันไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รัก ความปรารถนาที่ไม่สมหวัง^{๖๐}

บาป ว่าโดยเหตุคือสภาพที่เศร้าหมอง เป็นเครื่องเศร้าหมองของกาย วาจา ใจ ที่เรียกกันว่า ความชั่วทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง บุญ โดยส่วนเหตุหมายถึง ความผ่องแผ้ว ความบริสุทธิ์ ความดีงาม ธรรมชาติเครื่องชำระล้าง กาย วาจา ใจ ให้ปราศจากมลทิน ว่าโดยส่วนผล

^{๕๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๖๓๐.

^{๕๕} พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๑๓๘.

^{๕๖} ปิ่น มุกกันต์, คำบรรยายพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๐), หน้า ๓๔๑.

^{๕๗} พระวีรพรหม วุฑฒิชิมโม (เชียรประโคน), “อิทธิพลของความเชื่อในอรรถกถาธรรมบทที่มีต่อ ประเพณีไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย), ๒๕๕๒, หน้า ๖๗.

^{๕๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๖๒๔.

^{๕๙} พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๘.

^{๖๐} พระวีรพรหม วุฑฒิชิมโม (เชียรประโคน), “อิทธิพลของความเชื่อในอรรถกถาธรรมบทที่มีต่อ ประเพณีไทย”, หน้า ๗๒.

หมายถึง ความสุข พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เธออย่ากลัวบุญเลย คำว่าบุญนี้ เป็นชื่อของความ
ความสุข^{๖๑}

ดังนั้น เมื่อละชั่วได้แล้ว ต้องมีวิธีทำหรือวิธีสร้างความดี ซึ่งจะนำมากล่าว ๒ วิธี ดังนี้ (๑) พยายามให้กุศลจิตเกิดขึ้นบ่อย ๆ ด้วยมนสิการถึงคุณความดีหรือพิจารณาถึงคุณค่าของความดี (๒) เมื่อกุศลจิตคือความคิดที่จะทำความดี (ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง) เกิดขึ้นแล้ว ให้รีบทำหน้าที่ เพราะถ้ายัง
ลังเลรีรออยู่ จิตใจจะโน้มไปในทางบาปหรือในความชั่ว กล่าวคือ อาจกลับใจไม่ทำเสีย^{๖๒}

วิธีสร้างความดีนั้น มีหลักที่สำคัญอยู่ประการหนึ่ง คือ ศึกษาให้รู้แจ้งว่า ความดีที่แท้จริง
นั้นคืออะไร คนส่วนมากรู้จักความดีปลอมมากกว่าความดีแท้ ลักษณะความดีที่แท้นั้นมีหลาย
อย่างเช่น (๑) ทำความดีเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น คือ เพื่อประโยชน์ของคนที่เราทำดีด้วยจริง ๆ (๒)
ทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ (๓) ทำดีมีผู้รู้เห็นมากหรือผู้รู้เห็นน้อย การทำดีแบบปิดทองหลังพระ เป็น
ความดีที่แท้จริง (๔) ความดีนั้น ทำถูกหรือทำผิด คนตั้งใจจะทำความดีแต่ทำผิดก็มี ถ้าทำความดีผิด
ๆ ก็ไม่เป็นผลดีทั้งแก่ตนและผู้อื่น การทำความดีที่ถูกต้องนั้น จะต้องเป็นประโยชน์เกื้อกูลทั้งแก่ตน
ผู้อื่น (๕) ทำความดีอย่างยุติธรรมหรือไม่ยุติธรรม การทำความดีต้องทำอย่างยุติธรรม ต้องลงโทษคนที่
ควรได้รับโทษ ให้รางวัลแก่คนที่ควรได้รับรางวัล (๖) ความดีที่ทำนั้น จะต้องทำอย่างสม่ำเสมอ ไม่ทำ
ๆ หยุด ๆ หรือทำครั้ง ๆ กลาง ๆ (๗) ความดีนั้น ให้ถือเอากุศลเจตนาและประโยชน์ที่ผู้อื่นจะได้รับ
เป็นเกณฑ์ (๘) การทำความดีนั้น ต้องแล้วโอกาสและจังหวะ^{๖๓}

๓) การทำจิตให้ผ่องแผ้ว ก็เลสเป็นเครื่องเศร้าหมองของจิต จิตผ่องใสอยู่ตามธรรมชาติ
ความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นกิเลสสำคัญที่เป็นอกุศลมูล คือ รากเหง้าของอกุศล เพราะเมื่อ ๓
อย่างนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งมีแล้วก็จะทำให้ออกุศลอื่น ๆ ที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น ที่เกิดแล้วก็เจริญมากขึ้น
การสลากิเลสเป็นภารกิจอันสำคัญของมนุษย์ทุกคน^{๖๔} ในงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งเน้นนำเสนอในเรื่อง
ของการทำจิตให้ผ่องใสซึ่งเป็นทางที่จะนำไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดในแง่ของโลกียะเป็นเบื้องต้น ส่วนใน
แง่ของโลกุตระธรรมนั้น จะนำมากล่าวในหัวข้อต่อไป ในแง่ของโลกียธรรม อาจกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้ ๑)
การไม่จู้จี้ขบเอาเรื่อง คนที่จู้จี้ขบเอาเรื่อง ๒) ไม่ทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่ เพื่อสงบสุขของเรา
และผู้ใกล้ชิด ๓) ไม่คิดกังวลถึงเรื่องที่ล่วงมาแล้วหรือเรื่องที่ยังมาไม่ถึง ๔) การทำงาน ใช้เวลาให้หมด
ไปด้วยการทำงาน คนว่างงานมักคิดฟุ้งซ่าน เพราะฉะนั้น ควรใช้เวลาแต่ละวันให้หมดไปด้วยการ
ทำงาน^{๖๕} ๕) ความเป็นผู้มีเหตุผล ความมีเหตุผล ช่วยให้จิตสงบได้มาก โดยใช้การหัดวิเคราะห์เรื่อง
ต่าง ๆ ที่ได้เรียนรู้ได้ยินได้ฟังมา ทำใจให้ตรง คือเว้นอคติ ๔ สนใจเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ๖) การ
เล็งเห็นคุณและโทษของสิ่งที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้อง ๗) พยายามมองบุคคลและเหตุการณ์ต่าง ๆ ในแง่ดี

^{๖๑} วสิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, หน้า ๑๒๓.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๘.

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๙ - ๑๓๔.

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๔ - ๑๓๖.

^{๖๕} งาน หมายถึง การทำอะไรอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงเพื่อให้จิตจับอยู่สิ่งนั้น ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็น
งานที่ได้เงินเสมอไป อาจเป็นงานบ้าน งานรดน้ำต้นไม้ ออกกำลังกายเล็ก ๆ น้อย ๆ

ตามสมควร ๘) การทำจิตให้สงบโดยวิธีสมาธิหรือสมถภาวนา ๙) การทำจิตให้สงบโดยวิธีวิปัสสนา คือ การพิจารณาอารมณ์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นอารมณ์ภายนอก และอารมณ์ภายในให้เห็นเป็นไตรลักษณ์^{๖๖}

๒.๒.๖ เกณฑ์ตัดสินคุณค่าของพุทธจริยศาสตร์

ต่อไปนี้จะเป็นการศึกษาปัญหาเกณฑ์ตัดสินพุทธจริยศาสตร์ คือ ปัญหาที่ว่า การกระทำที่มีคุณค่าทางจริยะเป็นการกระทำที่เรียกว่า ดี ถูก ผิด หรือควร ไม่ควร นั้นเป็นอย่างไร และมีอะไรเป็นเกณฑ์ในการตัดสินในการกระทำนั้นว่า ดี ถูก ผิด หรือควร ไม่ควร

ในพระพุทธศาสนากล่าวการกระทำของมนุษย์ไว้ ๓ ทางคือ ทางกาย เรียกว่า กายกรรม ทางวาจา เรียกว่า วาจกรรม และทางใจ เรียกว่า มโนกรรม การกระทำจะดีหรือชั่วอยู่ที่ ๓ ทางนี้ ถ้าการกระทำนั้นเป็นฝ่ายดีทางกาย ทางวาจา และทางใจ เรียกว่า กายสุจริต วาจสุจริตและมโนสุจริต กรรมฝ่ายดีนี้ เรียกว่า กุศลกรรม แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าเป็นการกระทำในฝ่ายชั่วทางทวารทั้ง ๓ นี้ เรียกว่า กายทุจริต วาจทุจริต และมโนทุจริต กรรมฝ่ายชั่วทั้ง ๓ นี้เรียกว่า อกุศลกรรม ตามแนวพุทธจริยศาสตร์นั้น ให้ถือเจตนาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินว่า การกระทำใด ดี หรือชั่ว ถูก หรือผิด เพราะการกระทำทั้งหมดของมนุษย์มีเจตนาเป็นตัวคอยบ่งชี้ เพราะฉะนั้นเจตนาจึงเป็นตัวแท้ของกรรม "บุคคลคิดแล้วจึงกระทำการด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ"^{๖๗}

ดังนั้น ในแง่ของพุทธจริยศาสตร์ สิ่งที่เป็นมาตรการทางจริยธรรมที่จะตัดสินว่า การกระทำใดเป็นกุศลกรรมและเป็นอกุศลกรรม คือ สิ่งที่เป็นมาตรการทางจริยธรรมที่จะตัดสินความเป็นกุศลกรรม คือกุศลมูล ๓ ถือได้ว่า เป็นมาตรฐานทางทฤษฎีและสิ่งที่เป็นมาตรการทางจริยธรรมที่จะตัดสินความเป็นอกุศลกรรม คืออกุศลมูล ๓ นักวิชาการบางท่านกล่าวว่า ศาสนาพุทธเป็นสัมบูรณ์นิยมในแง่ที่ว่า กุศลมูล ๓ กับอกุศลมูล ๓ เป็นเกณฑ์ตัดสินการกระทำและเกณฑ์นี้เป็นสิ่งตายตัวแน่นอน^{๖๘} พระพุทธศาสนาถือว่าการกระทำทั้งที่ถูกและผิดนั้นจะต้องเป็นการกระทำที่เป็นไปอย่างเสรี แต่เป็นเสรีภาพที่สัมพันธ์กับกฎของเหตุและผล และที่สำคัญคือความตั้งใจหรือเจตนาอันแรงกล้าของบุคคลที่มีต่อการกระทำนั้น ๆ โดยนัยนี้ กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเชื่อว่า มนุษย์มีเจตจำนงเสรีในการทำกรรมซึ่งเป็นเจตจำนงเสรีที่สัมพันธ์กับเหตุผล เจตนาเป็นมาตรการตัดสินการกระทำตามหลักพุทธจริยศาสตร์ แต่เจตนาเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอสำหรับตัดสินการกระทำของมนุษย์ ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงมีเกณฑ์หลักและเกณฑ์ร่วมเพื่อใช้ในการตัดสินอีก

ความดีและความชั่ว ในแง่ของพุทธปรัชญา จัดได้ว่า เป็นสมมติบัญญัติ แต่อย่างไรก็ตาม การกระทำใดจะดีหรือชั่วก็ให้ดูจากผลที่เกิดจากการกระทำนั้นช่วยตัดสิน ถ้าผลที่ตามมา ไม่ทำให้

^{๖๖} วศิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, หน้า ๑๔๐ – ๑๕๓.

^{๖๗} พระมหาสาคร ศรีดี. “วิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในเพลงพื้นบ้านจังหวัดสุพรรณบุรี: ศึกษา เฉพาะกรณีเพลงอีแซว”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา (บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕). มปป.

^{๖๘} วิทย์ วิศทเวทย์ “บทวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์เถรวาท”, พุทธศาสนศึกษา, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๓๘) : ๕๔.

เดือดร้อนก็เป็นความดีไป แต่ถ้าให้ผลเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่นแล้ว ก็จัดเป็นความชั่วหรือไม่ดีไปทันที^{๖๙}

๒.๒.๗ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของพุทธจริยศาสตร์

คำว่า ถูก หรือ ผิด ใช้หมายถึงการจัดประเภทการกระทำ (กรรม) เฉพาะการกระทำของมนุษย์ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา เกณฑ์ในการตัดสินกรรมดีและกรรมชั่ว อาจแบ่งเป็น ๔ ประการ ดังนี้

๑) มูลเหตุการกระทำหรือบ่อเกิดของเจตนา จะพิจารณาจากมูลเหตุหรือบ่อเกิดของการกระทำเป็นหลักสำคัญ ส่วนเกณฑ์การตัดสินกรรมชั่ว นั้น ให้อาศัยหลักการของแรงจูงใจหรือเจตนาฝ่ายชั่ว ที่เรียกว่า อกุศลมูล เป็นการพิจารณาที่ต้นเหตุหรือบ่อเกิดของกรรมทั้งหลาย

๒) ผลของการกระทำ การกระทำใดเป็นความดีหรือความชั่ว โดยดูได้จากผลของการกระทำนั้น ให้พิจารณาได้จากผลที่เกิดขึ้นทั้งแก่ตัวเรา บุคคลอื่นหรือทั้งแก่ตัวเราและบุคคลอื่น โดยแบ่งผลของการกระทำออกเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) การกระทำที่มีผลเป็นทุกข์หรือมีโทษ ทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่น เป็นเครื่องตัดสินการกระทำนั้น ๆ ว่าเป็นความชั่ว หรือกรรมชั่ว (๒) การกระทำที่ให้ผลเป็นสุขหรือมีคุณประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่น ซึ่งประโยชน์ที่ว่านี้ อาจจะเป็นประโยชน์ตน ประโยชน์บุคคลอื่นหรือสังคม ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือ ทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่นหรือสังคม ประโยชน์ในชาติปัจจุบัน ประโยชน์ในชาติหน้าต่อไป หรือเป็นประโยชน์สูงสุด คือ นิพพาน ซึ่งเป็นอุดมคติสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องตัดสินการกระทำนั้น ๆ ว่าเป็นความดีหรือกรรมดี

๓) มโนธรรม คือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเอง

๔) การยอมรับของวิญญูชน การกระทำใดวิญญูชนหรือนักปราชญ์หรือบัณฑิต^{๗๐}

เกณฑ์ในการตัดสินความดีและความชั่วของมนุษย์นั้น พระพุทธศาสนาใช้เจตนาหรือแรงจูงใจและผลของการกระทำเป็นเกณฑ์หลักในการตัดสินว่า การกระทำใดเป็นความดี หรือการกระทำใดเป็นความชั่ว แต่ก็ยังให้ความสำคัญแก่เจตนาเป็นประการสำคัญ ส่วนเกณฑ์อื่น ๆ คือ มโนธรรมหรือความสำนึกรู้สึกผิดชอบชั่วดีและการยอมรับของวิญญูชน ผู้เป็นนักปราชญ์ หรือเป็นบัณฑิต นั้นใช้เป็นหลักในการตัดสินร่วมกับเกณฑ์ตัดสินหลัก

กล่าวโดยสรุป ไม่ว่าจะเป็นเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม หรือเกณฑ์การตัดสินทางพุทธจริยศาสตร์ล้วนใช้พื้นฐานตามหลักการพื้นฐานทั่วไปทางจริยศาสตร์ เพียงแต่ว่า เกณฑ์ตัดสินทางพระพุทธศาสนานั้น ใช้หลักการทางพระพุทธศาสนาเป็นเบื้องต้นในการพิจารณาและใช้หลักการทางมโนธรรมหรือจิตสำนึกในแง่ดีเป็นข้อมูลในการพิจารณาร่วม กล่าวคือทั้งเรื่องเกณฑ์ทางจริยธรรมหรือเกณฑ์ทางพุทธจริยศาสตร์ล้วนไม่มีข้อแตกต่างกันแต่ประการใด

๒.๒.๘ เกณฑ์วินิจฉัยความดี -ชั่ว ตามทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงเกณฑ์ตัดสินคุณค่าเชิงจริยธรรมในพระพุทธศาสนาไว้ ๒ ระดับคือ เกณฑ์หลักและเกณฑ์ร่วม เกณฑ์หลักสำหรับตัดสินความที่กรรมเป็น

^{๖๙} พระมหาวิศักดิ์ เขยชมศรี, การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักจริยศาสตร์ของพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์ธรรมบท, หน้า ๑๒ – ๑๓.

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๕-๑๙.

กุศลหรืออกุศล โดยใช้เจตนาและสภาวะแห่งธรรมนั้นที่ส่งผลต่อจิต และเกณฑ์ร่วม คือใช้มนัสธรรมของตนเอง การยอมรับของบัณฑิตและพิจารณาลักษณะและผลของการกระทำ เกณฑ์วินิจฉัยกรรมดีและกรรมชั่วมีว่า ในแง่ของกรรม ให้ถือเอาเจตนาเป็นหลักตัดสินว่า เป็นกรรมหรือไม่และในแง่ที่ว่ากรรมนั้นดีหรือชั่ว ให้พิจารณาตามหลักเกณฑ์ดังนี้

๑) เกณฑ์หลัก

(๑) ตัดสินด้วยความเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล โดย

- พิจารณามูลเหตุว่า เป็นเจตนาเกิดจากกุศลมูล อโลภะ โทสะ โมหะ หรือเกิดจากอกุศลมูล คือ โทสะ โทสะ โมหะ

- พิจารณาตามสภาวะว่า เป็นสภาพเกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจหรือไม่ ทำให้จิตสบาย ไร้โรคปลอดโปร่ง ผ่องใส สมบูรณ์หรือไม่ ส่งเสริมหรือบั่นรอนคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ช่วยให้กุศลธรรม(สภาพที่เกื้อกูล)ทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายลดน้อยลง อกุศลธรรมทั้งหลายงอกงามขึ้น ตลอดจนมีผลต่อบุคลิกภาพอย่างไร

๒) เกณฑ์ร่วม

(๒) ใช้มนัสธรรม คือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองพิจารณาว่า การที่กระทำนั้นตนเองติเตียนตนเองได้หรือไม่ เสียความเคารพตนเองหรือไม่

(๓) พิจารณาความยอมรับของวิญญู หรือนักปราชญ์หรือบัณฑิตชน ว่าเป็นสิ่งที่วิญญูยอมรับกันหรือไม่ ชื่นชมสรรเสริญหรือตำหนิติเตียน

(๔) พิจารณาลักษณะและผลของการกระทำ

- ต่อตนเอง

- ต่อผู้อื่น

ก) เป็นการเบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่น ทำตนเองหรือผู้อื่นให้เดือดร้อนหรือไม่

ข) เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขหรือเป็นไปเพื่อโทษทุกข์ ทั้งแก่ตนและผู้อื่น

หลักเกณฑ์สรุปได้อีกแนวทางหนึ่ง กล่าวคือ ประการที่หนึ่ง ให้ถือว่า การพิจารณาในแง่ของกุศลมูล อกุศลมูลและกุศลมูล อกุศลมูลนั้น ว่าโดยสาระเป็นอันเดียวกัน คือมุ่งพิจารณาความเกื้อกูลหรือไม่เกื้อกูลต่อคุณภาพของชีวิต อีกประการหนึ่ง การยอมรับหรือไม่ยอมรับของปราชญ์ การติเตียนหรือสรรเสริญของวิญญูนั้น เมื่อมองอย่างกว้าง ๆ หรือมองในระดับสถาบัน และเมื่อว่าโดยส่วนใหญ่ มติของวิญญูหรือปราชญ์จะปรากฏอยู่ในรูปของบัญญัติทางศาสนาบ้าง ขนบธรรมเนียมประเพณีบ้าง กฎหมายบ้าง เป็นต้น แม้ว่าบทบัญญัติและสิ่งที่ถือตามกันมาเหล่านี้ ไม่จำเป็นจะต้องเป็นมติของวิญญูเสมอไป และการปฏิบัติที่ขัดแย้งแปลกออกไปจากบทบัญญัติและสิ่งที่ถือตามกันมาเหล่านี้ ก็ไม่จำเป็นต้องเป็นข้อที่วิญญูติเตียนเสมอไป^{๗๑}

^{๗๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๑๗๙.

ตารางแสดงเกณฑ์วินิจฉัยดี-ชั่ว ตามทัศนะของ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

เกณฑ์หลัก	เกณฑ์ร่วม
พิจารณาจาก กุศลมูล / อกุศลมูล - กุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ - อกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ	พิจารณาจาก - มโนธรรม - วิญญูชนติเตียน - ผลของการกระทำ

สรุปหลักเกณฑ์ตัดสินความดีความชั่ว หรือกรรมดี กรรมชั่ว ทั้งตามแนวกรรมนิยามล้วน ๆ และกรรมนิยามที่สัมพันธ์กับสังคมนิยมน์ ทั้งโดยสภาวะและโดยคุณค่า ซึ่งเป็นคุณค่าโดยสภาวะบ้าง คุณค่าตามที่กำหนดไว้บ้าง จัดจำแนกข้อแตกต่างกัน มีใจความคาบเกี่ยวกัน ดังนี้

๑. ว่าโดยคุณโทษต่อชีวิต หรือต่อจิตใจและบุคลิกภาพ คือ เป็นสภาวะที่เกื้อกูลแก่ชีวิต จิตใจหรือไม่เอื้อหรือไม่ต่อคุณภาพชีวิต ส่งเสริมหรือบั่นรอนคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ทำให้กุศลธรรมหรืออกุศลธรรมทั้งหลายอื่นลดถอยหรือเจริญงอกงาม ช่วยสร้างเสริมบุคลิกภาพที่ดีงามหรือไม่

๒. ว่าโดยคุณโทษต่อบุคคล คือ เป็นการเบียดเบียนตนหรือไม่ ทำให้ตนเดือดร้อนหรือไม่ เป็นไปเพื่อทำลายหรืออำนวยประโยชน์สุขที่แท้จริงแก่ตน

๓. ว่าโดยคุณโทษต่อสังคม คือ เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นหรือไม่ ทำผู้อื่นเดือดร้อนหรือไม่ เป็นไปเพื่อทำลายหรืออำนวยประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นและแก่ส่วนรวม

๔. ว่าโดยมโนธรรม หรือโดยสำนึกอันมีตามธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ คือ พิจารณาเห็นด้วยความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองว่า การนั้นเมื่อทำแล้ว ตนเองติเตียนหรือกล่าวโทษตนเองได้หรือไม่

๕. ว่าโดยมาตรฐานทางสังคม คือ ตามบัญญัติทางศาสนา วัฒนธรรมประเพณีและสถาบันต่างๆ ทางสังคม เช่น กฎหมาย เป็นต้น ซึ่งขึ้นต่อการใคร่ครวญตรวจสอบกลั่นกรองของวิญญูทั้งหลายตามกาลสมัย ที่จะมีให้ถือกันไปโดยมโนการหรือผิดพลาดคลาดเคลื่อน ตลอดจนการใคร่ครวญแล้วยอมรับหรือไม่ของวิญญูเหล่านั้นในแต่ละกรณี^{๗๒}

เกณฑ์ร่วมตัดสินโดยถือมโนธรรม เป็นเกณฑ์ที่ใช้พิจารณาพร้อมกับเกณฑ์หลักเพื่อให้การตัดสินคุณค่าทางจริยธรรมเป็นไปด้วยความละเอียดขึ้น เกณฑ์ร่วมฝ่ายกุศล พิจารณาว่าการกระทำที่เป็นกุศลนั้นเกิดจากการมีมโนธรรมสำนึก ความสอดคล้องของเกณฑ์หลักและเกณฑ์ร่วม คือการใช้ความเป็นกุศลมูลและอกุศลมูลและสภาวะที่ส่งผลต่อจิตใจ เป็นเกณฑ์หลักในการตัดสิน ส่วนเกณฑ์อื่น ๆ ที่กล่าวถึงได้แก่เรื่องเกี่ยวกับผลของการกระทำนั้น ก็ต้องนำมาพิจารณาด้วย^{๗๓}

กล่าวโดยสรุป ระบบพุทธจริยศาสตร์มีพื้นฐานมาจากหลักสัจธรรมและศีลธรรม สัจธรรมคือส่วนที่เป็นความจริงโดยธรรมชาติที่พระองค์แสดงไว้โดยหลักแห่งไตรลักษณ์และปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น ซึ่งแสดงถึงความเป็นธรรมวิบัติ ธรรมธาตุ และกรรมนิยามแห่งสรรพสิ่งโดยความเป็นอยู่เองตาม

^{๗๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๐.

^{๗๓} วิทย์ วิศทเวทย์, “บทวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์เถรวาท”, พุทธศาสนศึกษา, หน้า ๕๔.

ธรรมชาติ ส่วนศีลธรรมนั้นมีรากฐานอยู่บนสังขาร เป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อประโยชน์สูงสุดในทางพระพุทธศาสนา คือการเข้าถึงพระนิพพาน โดยมีเกณฑ์หลักในการตัดสินการกระทำคือความเป็นกุศลและอกุศล และเกณฑ์รองคือมโนธรรมความรู้สึกผิดชอบชั่วดีต่อสังคม^{๗๔} ดังนั้น ความแตกต่างระหว่างเกณฑ์ตัดสินพุทธจริยศาสตร์ตามหลักทั่วไปกับทัศนะของ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ไม่ได้มีความแตกต่างกันแต่ประการใด แต่พระธรรมปิฎกได้อธิบายเพิ่มเติมจากเนื้อหาเดิมเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องมากขึ้น

๒.๒.๙ ระดับของพุทธจริยศาสตร์

พระพุทธศาสนาได้จัดระเบียบของการดำเนินชีวิตสำหรับพุทธศาสนิกชนและบุคคลทั่วไป เพื่อความผาสุกในชีวิตปัจจุบันและอนาคตตลอดจนการมีชีวิตที่ราบรื่น ดังนั้น ระดับของพุทธจริยศาสตร์จึงแบ่งลำดับตามความสามารถและเหตุผลของบุคคลได้ ๓ ระดับ ดังนี้

ในระดับโลกียธรรมหรือธรรมสำหรับฆราวาสทั่วไปจัดไว้ดังนี้

๑) พุทธจริยศาสตร์ระดับต้น เป็นจริยศาสตร์เพื่อความสงบเรียบร้อยของสังคม มีหลักธรรมสำคัญ ๆ ดังนี้คือ ศีล ๕ ธรรม ๕ ทิศา ๖

๒) พุทธจริยศาสตร์ระดับกลาง เป็นจริยศาสตร์เพื่อการขัดเกลาตนเองให้มีคุณธรรมที่สูงขึ้น หลักธรรมคือ ศีล ๘ หรือกุศลกรรมบถ ๑๐

ในระดับที่สูงขึ้นหรือโลกุตตรธรรม ซึ่งเป็นการพัฒนาจิตเพื่อก้าวไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดคือนิพพาน นั้นได้จัดแบ่งไว้ดังนี้

๓) พุทธจริยศาสตร์ระดับสูง เป็นจริยศาสตร์เพื่อพัฒนาตนไปสู่ความเป็นอริยชน หลักธรรมที่สำคัญ คือ มรรคมงคล ๘^{๗๕}

ด้วยลักษณะการจัดลำดับตามความยากง่ายของการปฏิบัติดังกล่าว เป็นการจัดลำดับเพื่ออำนวยความสะดวกสำหรับผู้ปฏิบัติ ในสถานะของความเป็นปุถุชน พระพุทธศาสนาได้แยกจริยศาสตร์ไว้ระดับหนึ่ง ส่วนผู้ที่สามารถปฏิบัติในเรื่องที่ปุถุชนทั่วไปไม่สามารถปฏิบัติได้ ก็แยกไว้อีกประเภทหนึ่ง ซึ่งจะเป็นการพัฒนาจิตนำไปสู่การหลุดพ้น

๒.๒.๑๐ เป้าหมายสูงสุดในชีวิตของพุทธจริยศาสตร์

ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้น ความต้องการพื้นฐานจะมีเช่นเดียวกันนั้นคือปัจจัย ๔ ซึ่งใช้เกื้อหนุนในการมีชีวิตอยู่ อันประกอบด้วย อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ทางโลกหรือโลกียะมุ่งแสวงหาความสุขสบายในชีวิตปัจจุบัน ทางธรรมหรือโลกุตระมุ่งแสวงหาความสงบสุข ความถูกต้องดีงาม และมีเป้าหมายเพื่อการหลุดพ้นจากความทุกข์ เหตุนี้ชีวิตมนุษย์จึงมีเป้าหมายของชีวิตที่แตกต่างกัน ผู้วิจัยจึงเห็นสมควรนำเสนอเป้าหมายสูงสุดในชีวิตมนุษย์ในระดับโลกียะและระดับโลกุตระ ถ้ากล่าวโดยรวม ทั้งทางโลกียะและโลกุตระสามารถนำมากล่าวรวบยอดได้ ๓ ประเภท ดังนี้

๑) ความต้องการทางกาย คือ ความต้องการตามธรรมชาติของชีวิตมนุษย์ ซึ่งเป็นความต้องการพื้นฐาน ได้แก่ ต้องการอาหาร ดื่มน้ำ กิน ขับถ่าย หลับนอน สืบพันธุ์และมีความต้องการใน

^{๗๔} แหล่งที่มา : <http://gotoknow.org/blog/buddhist-ethics/299106> (๒๙ มิถุนายน ๒๕๕๔)

^{๗๕} วศิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, หน้า ๓๗.

ปัจจัย ๔ ประการ คือ (๑) ความต้องการอาหารมาหล่อเลี้ยงชีวิต (๒) ความต้องการที่อยู่อาศัย (๓) ความต้องการเครื่องนุ่งห่ม และ (๔) ความต้องการยารักษาโรค นอกจากนี้ ยังมีความต้องการความสุข (ทางกามคุณ) ความสบายกับความต้องการพ้นจากความทุกข์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชีวิตและร่างกาย เหล่านี้ เป็นความต้องการที่เกิดขึ้นทางร่างกายและจิตใจ

๒) ความต้องการของชีวิตทางสังคม จึงเป็นความต้องการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข โดยยึดหลักคุณธรรมในพรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ ขรवासธรรม ๔ และในเรื่องทศ ๖ เป็นต้น ต้องการความเจริญก้าวหน้า ต้องการเพื่อน ต้องการในโลกธรรม คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เป็นต้น

๓) ความต้องการทางจิตใจ คือ ความต้องการความสุข ความสบายใจ ต้องการความสุขสบายใจที่เต็มไปด้วยความรัก จิตจึงต้องยึดมั่นในคุณธรรมที่เรียกว่า สุจริตต่าง ๆ ทั้ง ๓ คือ ไม่โลภ อายากได้ของเขา ไม่คิดประทุษร้ายผู้อื่น มีความเห็นถูกต้องตามธรรมนองคลองธรรมและให้เจริญ ภาวนาปัญญา (ฝึกสมาธิ) พัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น^{๗๖}

จากแผนผังดังกล่าวข้างต้น เพื่อให้เกิดความชัดเจน ผู้วิจัยจึงขอจำแนกเพื่อนำเสนอให้เกิดความชัดเจนในแง่พุทธจริยศาสตร์ได้ ๒ ระดับ ดังนี้

๑) เป้าหมายระดับโลกียะ เป้าหมายระดับโลกียธรรม เป็นเป้าหมายของชีวิตมนุษย์ในสถานะที่สืบเนื่องอยู่ในโลกแห่งปรากฏการณ์ สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส เป้าหมายของชีวิตในระดับนี้จึงสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา เพราะเป้าหมายในระดับนี้วัดจากรูปธรรมอันปรากฏ

^{๗๖} พระมหาทองสุข สุจิตโต (ไกรพงษ์), “การศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตมนุษย์ในพระคัมภีร์พุทธปรัชญา” วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘-๑๙.

ให้เห็นเท่านั้น แต่ไม่ได้หมายความว่า อุดมคติของชีวิตในระดับนี้จะเป็นสิ่งเลวร้าย ในทางตรงกันข้าม หากสร้างและดำเนินชีวิตตามอุดมคติที่วางไว้ได้อย่างถูกต้องตามกฎศีลธรรมแล้ว ชีวิตก็จะสมบูรณ์ มีความสุขในระดับหนึ่ง

พระพุทธศาสนา ได้จำแนกความสุขในระดับโลกียะเป็นความสุขในระดับหนึ่ง ความสุขในระดับโลกียะเป็นแนวทางให้บุคคลมีความพยายามเพื่อบรรลุความสุขขั้นสูงสุด อันเป็นบรมสุขกล่าวคือ พระนิพพานซึ่งเป็นความสุขในระดับโลกุตระ จะเห็นได้ว่าเป้าหมายของชีวิตในระดับโลกียะและโลกุตระจะสัมพันธ์กันโดยความเป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน โลกียธรรมจึงเป็นธรรมสำหรับวิสัยของปุถุชนผู้ครองเรือน เป็นข้อปฏิบัติสำหรับปุถุชนให้ถูกต้องตามหลักศีลธรรม มุ่งสอนเพื่อให้เกิดการลดละกิเลสที่เป็นอกุศล สาเหตุที่ก่อให้เกิดอกุศลต่างๆ ให้กระทำความดี เว้นจากการกระทำความชั่ว^{๗๗} เป้าหมายในระดับโลกียะนั้น จัดไว้ดังนี้

(๑) ความสุขขั้นต้น (ทิฐธัมมิกัตถะ หรือประโยชน์ในปัจจุบัน) ประโยชน์ในโลกนี้ อันเป็นจุดหมายเบื้องต้นหรือจุดหมายเฉพาะหน้าที่มองเห็นได้ในชีวิตประจำวัน อันได้แก่ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ หรือทรัพย์สิน ฐานะ เป็นต้น รวมถึงการแสวงหาสิ่งเหล่านี้โดยชอบธรรม เป็นหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อเกื้อกูลในภพนี้ เพื่อสุขในภพนี้แก่กุลบุตร มี ๔ ประการ ดังปรากฏในพระสูตรต้นตปิฏก อังคุดตรนิกาย อฏฐกนิบาต ทีฆชาณสูตร ดังนี้ (๑) อุฏฐานสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต (๒) อารักข-สัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์ตนได้ทำไว้ ไม่ให้เป็นอันตรายหรือสูญหาย (๓) กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี คือ รู้จักกำหนดบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา (๔) สมชีวิตา ความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เลี้ยงชีวิตแต่พอดี^{๗๘}

(๒) ความสุขขั้นกลาง (สัมปรายิกัตถะ หรือประโยชน์เบื้องหน้า) ประโยชน์ในภพหน้า เป็นประโยชน์ขั้นสูงที่ลึกกว่าที่จะมองเห็นได้เฉพาะหน้า อันได้แก่ ความเจริญด้านจิตใจที่ประกอบไปด้วยคุณธรรมและศีลธรรม ใฝ่ใจในทางในเรื่องบุญกุศล มี ๔ ประการ คือ (๑) สัทธาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา คือ เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เช่น เชื่อว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น (๒) สีลสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล คือ รักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย ไม่มีโทษ (๓) จาคสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการเสียสละ (๔) ปัญญาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยปัญญา คือ รู้จัก บาป คุณ โทษ ประโยชน์ และมิใช่ประโยชน์^{๗๙}

๒) เป้าหมายระดับโลกุตระ เป็นเป้าหมายสูงสุดในชีวิตของมนุษย์อันอยู่ในสภาวะที่พ้นจากโลก เป้าหมายในระดับนี้ เป็นความสุขที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะอื่นใด อันได้แก่ พระนิพพาน ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏในเวรัญชสูตร ว่าด้วยพระพุทธเจ้าทรงแก้อัชฌาสัยของเวรัญช-พราหมณ์ ดังนี้ว่า

^{๗๗} พระมหาสาคร ศรีดี. “วิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในเพลงพื้นบ้านจังหวัดสุพรรณบุรี: ศึกษา เฉพาะกรณีเพลงอีแซว”. มปป..

^{๗๘} อ.อ.อุทก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐-๓๔๑.

^{๗๙} อ.อ.อุทก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๓-๓๔๔.

“เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง . . . เมื่อเรารู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ อวิชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วก็รู้ว่า ‘หลุดพ้นแล้ว’ รู้ชัดว่า ‘ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป’”^{๘๐}

ความสุขขั้นสูงสุดนั้น ประกอบด้วยมรรคมงคล ๘ หรือหลักการ ๘ ประการ ซึ่งในหลักการทั้ง ๘ ประการนั้น หลักการบางข้อก็ถือว่าเป็นความสุขในขั้นต้นและขั้นกลาง แต่เนื่องจากผู้วิจัยได้ใช้หลักเกณฑ์ในการจัดระเบียบของหลักธรรมโดยได้แยกหลักธรรมสำหรับความสุขขั้นต้นและความสุขขั้นกลางไว้ ตามหลักวิชาการที่ผู้รู้ทางพระพุทธศาสนาได้จัดระเบียบไว้และอ้างอิงจากพระไตรปิฎก ดังนั้น เพื่อมิให้เป็นการซ้ำซ้อนเกี่ยวกับเรื่องนี้ ในงานวิจัยฉบับนี้จึงจัดมรรคมงคล ๘ ประการไว้เป็นความสุขขั้นสูงสุด แต่กระนั้นก็ตาม ผู้วิจัยยังจำแนกในส่วนของมรรคมงคล ๘ ประการ โดยยึดทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นบรรทัดฐานในการวิจัยไว้ในระดับโลกียะ ซึ่งจะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป ดังนี้

(๓) ความสุขขั้นสูงสุด (ปรমัตถะ หรือประโยชน์สูงสุด) ประโยชน์อย่างยั่งยืนเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุด หมายถึงจิตที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ทั้งปวง คือวิมุตติและพระนิพพาน

มรรคมงคล ๘ ตามทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ซึ่งได้กล่าวไว้ในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ซึ่งผู้วิจัยขออนุญาตนำมาแสดงไว้เพื่อความถูกต้องและเป็นแนวทางในการวินิจฉัย การปฏิบัติในขั้นนี้ เป็นการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อน โดยการดับกิเลสและตัณหาแล้วบรรลุพระนิพพาน อันเป็นบรมสุขด้วยการปฏิบัติตามอริยมรรคมงคล ๘ คือทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) เรียกเต็มว่า อริยอัฏฐังคิกมรรค แปลว่า ทางมีองค์แปดประการ อันประเสริฐ ดังนี้

๑. สัมมาทิฐิ เห็นชอบ ได้แก่ ความรู้ริยสัจ ๔^{๘๑} หรือเห็นไตรลักษณ์^{๘๒} หรือ รู้กุศลและอกุศลมูลกับกุศลและกุศลมูล หรือเห็นปฏิจลสมุปบาท

๒. สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ ได้แก่ เนกขัมมสังกัปป อพยาบาทสังกัปป อวิหิงสาสังกัปป

๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ ได้แก่ วชิสุจริต ๔ (ไม่พูดปด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดส่อเสียด และไม่พูดเพ้อเจ้อ)

๔. สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ ได้แก่ กายสุจิต ๓ (การไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์และประพฤติพรหมจรรย์ -ไม่เกี่ยวข้องกับกามารมณ์)

^{๘๐} งาม.อภฺรฺก. (ไทย) ๒๓/๑๑/๒๐๑๙-๒๐๒๕.

^{๘๑} ๑) ทุกข์ ความทุกข์ สภาพที่ทนได้ยาก สภาวะที่บีบคั้น ขัดแย้ง บกพร่อง ขาดแก่นสารและความเที่ยงแท้ ไม่ให้ความพึงพอใจที่แท้จริง กล่าวโดยสรุป อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์ ๒) ทุกขสมุทัย เหตุเกิดแห่งทุกข์ สาเหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ๓) ทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป ภาวะที่เข้าถึงเมื่อกำจัดอวิชชา สำรอกตัณหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกย้อม ไม่ติดข้อง หลุดพ้น สงบ ปลอดภัย เป็นอิสระ คือนิพพาน ๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือ มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง หรือ มรรคมงคล ๘

^{๘๒} ๑) อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง ๒) ทุกขตา ความเป็นทุกข์ ๓) อนัตตา ความเป็นของไม่ใช่ตน

๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ เว้นมิฉฉาชีพ ประกอบสัมมาชีพ (การเลี้ยงชีวิตไม่ผิดกฎหมายและศีลธรรม เว้นจากการเลี้ยงสัตว์เพื่อหาทำไร)

๖. สัมมาวายามะ พยายามชอบ ได้แก่ ปธาน หรือ สัมมัปปธาน ^{๘๓}

๗. สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ ^{๘๔} (ระลึกแล้วให้เกิดสติสมบูรณ์ขึ้น จนกลายเป็นปัญญาแก่กล้าและตัดกิเลสได้)

๘. สัมมาสมาธิ ตั้งใจมั่นชอบ ได้แก่ ฌาน ๔ ^{๘๕}

องค์ ๘ ของมรรค จัดเข้าในธรรมชั้น ๓ ข้อต้น คือ ข้อ ๓, ๔, ๕ เป็น ศีล ข้อ ๖, ๗, ๘ เป็นสมาธิ ข้อ ๑, ๒ เป็น ปัญญา ^{๘๖}

สรุปได้ว่า เป้าหมายสูงสุดของพุทธจริยศาสตร์ในระดับโลกียะนั้น เป็นเรื่องของการกระทำทางกาย วาจา และใจ เป็นพื้นฐานเพื่อให้เกิดคุณธรรมขั้นสูง ๆ ขึ้นไป ถ้าพิจารณาในมรรคมีองค์ ๘ ผู้วิจัยเห็นว่า ในระดับศีลนั้น ประกอบด้วย สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ในระดับสมาธิ นั้น ประกอบด้วย สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ส่วนในระดับปัญญา ประกอบด้วย สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ ถ้ากล่าวโดยรวม จะเห็นได้ว่า พุทธจริยศาสตร์ระดับโลกุตระนั้น เป็นหนทางปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นหรือการบรรลุนิพพาน ซึ่งหนทางหรือวิธีการดังกล่าวนี้ เป็นแบบเบ็ดเสร็จโดยทั้งหมดนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแห่งการดำรงอยู่ของมนุษย์ เป็นความสุขอันสูงสุดที่เป็นจุดมุ่งหมายของทุกชีวิต นั่นคือพระนิพพาน

^{๘๓} ๑) สังวรปธาน เพียรระวังหรือเพียรปิดกั้นบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น ๒) ปธานปธาน เพียรละหรือกำจัดบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ๓) ภาวนาปธาน เพียรเจริญหรือเพียรก่อให้เกิดกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ๔) อนุรักษนาปธาน เพียรรักษาอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่นและให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนไพบูลย์

^{๘๔} ๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ๔) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา

^{๘๕} ๑) ปฐมฌาน มีองค์ ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา ๒) ทุตติยฌาน มีองค์ ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา ๓) ตติยฌาน มีองค์ ๒ คือ สุข เอกัคคตา ๔) จตุตถฌาน มีองค์ ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตา

^{๘๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๒๑๕.